

SELÇUK GÜRSOY • Osmanlı Sosyalist Fırkası ve Yayınları

SELÇUK GÜRSOY 1966'da Mengen'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Almanya, Eskişehir ve İstanbul'da tamamladı. İ.Ü. SBF Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. Aynı yerde siyaset bilimi yüksek lisansı yaptı. İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde okutman olarak çalışmaktadır. Diğer kitapları: *Enver Paşa'nın Sürgünü, İhtilalci İslâm Birliği ve Livâ el-İslâm Dergisi* (Salyangoz Yayınları, 2007), *Marxist Sözler, Karl Marx ve Friedrich Engels'ten Düşünceler Gözlemler Özlü Sözler* (Yar Yayınları, 2010).

İletişim Yayınları 1943 • Araştırma-İnceleme Dizisi 325

ISBN-13: 978-975-05-1361-9

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK KOLAJİ *İştirak* ve *İnsaniyet*'in Marx, Bebel,

Jaures ve Hüseyin Hilmi'yi kullandıkları kapakları

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Fırat Deniz

BASKI ve *CİLT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SELÇUK GÜRSOY

**Osmanlı
Sosyalist Fırkası
ve
Yayınları**

*En çok ezilenlere, en çok sömürülenlere;
emekçi kadınlara ve çocuk işçilere...*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
SANAYİ DEVRİMİ'NDEN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR SOSYALİZM VE İŞÇİ HAREKETLERİ	25
SANAYİ DEVRİMİ VE İŞÇİ SINIFININ OLUŞUMU	27
DOĞUŞUNDAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR İŞÇİ SINIFI HAREKETİ VE SOSYALİZMİN BAŞLICA GELİŞMELERİ	34
Britanya'da Makine Kırıcılık (Luddizm).....	34
Britanya'da Chartist Hareket.....	37
Karl Marx ve Friedrich Engels: <i>Komünist Manifesto'nun</i> Yayınlanması.....	38
1848-1849 Devrimleri.....	41
<i>Fransa'da 1848 Devrimi</i>	42
<i>Almanya'da 1848</i>	46
<i>Avusturya</i>	49
<i>İtalya</i>	51
1864-1872: Birinci Enternasyonal (International Working Men's Association).....	54
<i>Das Kapital'in</i> Yayınlanması.....	58
1871 Paris Komünü.....	60
İşçi Sınıfı Partilerinin Kuruluşu ve İkinci Enternasyonal Dönemi.....	68
<i>Almanya Sosyal Demokrat Partisi</i>	70
<i>Fransız İşçi Partisi</i>	73
<i>Almanya ve Fransa Dışındaki Avrupa Ülkelerinde İşçi Sınıfı Partileri</i>	75
İkinci Enternasyonal.....	79
İkinci Enternasyonal'in Kongreleri.....	82
1 Mayıs Uluslararası Mücadele ve Dayanışma Günü.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNİN SİYASAL ORTAMI

VE OSMANLI SOSYALİST FIRKASI	89
19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi.....	91
<i>Osmanlı Sanayii</i>	94
<i>Maliye, Dış Borçlar ve Düyun-u Umumiye</i>	96
<i>Ulaştırma ve Posta</i>	98
İkinci Meşrutiyet Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda	
İşçi Hareketleri ve Grevler	100
İkinci Meşrutiyet Dönemi İşçi Hareketleri	105
Tatil-i Eşgal Kanunu	113
Osmanlı-Jön Türk Siyasetinin İki Ana Akımı	117
Prens Sabahattin'in Sosyolojik-Siyasal Görüşleri	120
Meşrutiyet Ortamı ve Ahrar Fırkası	123
Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad),	
İbrahim Temo ve Abdullah Cevdet	129
Ahrar, ODF ve OSF Çevresinde Yer Alan Genç Aydınlar	134
Paris'te "Radikal Osmanlı Partisi": İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası	137
Mutedil Hürriyetperveran Fırkası	140
Ahali Fırkası ve Mecliste Muhalefet	142
Sosyalistlere Yönelik Tutuklamaların Mecliste Tartışılması	144
Muhalefetin Çatı Örgütü Olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası	146
"İştirakçi" Hüseyin Hilmi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası	148
İştirak ve Diğer Yayınlar	161
Hüseyin Hilmi ve Baha Tevfik Bir Piyeste: "Hürriyet Kurbanları"	170
Osmanlı Sosyalist Fırkası, Beyanamesi ve Programı	186
OSF Paris Grubu ve <i>Beşeriyet</i> Gazetesi	195
Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu ve OSF	201

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI SOSYALİST FIRKASI YAYINLARI:

İŞTİRAK, İNSANİYET, SOSYALİST VE MEDENİYET DERGİLERİ	205
<i>İştirak</i> , Sayı 1, 13 Şubat 1325 Cumartesi, (1910).....	207
<i>İştirak</i> , Sayı 2, 20 Şubat 1325 Cumartesi, (1910).....	221
<i>İştirak</i> , Sayı 3, 27 Şubat 1325 Cumartesi, (1910).....	232
<i>İştirak</i> , Sayı 4, 6 Mart 1326 Cumartesi, (1910).....	245
<i>İştirak</i> , Sayı 5, 13 Mart 1326 Cumartesi, (1910).....	258
<i>İştirak</i> , Sayı 6, 20 Mart 1326 Cumartesi, (1910).....	271
<i>İştirak</i> , Sayı 7, 27 Mart 1326 Cumartesi, (1910).....	284
<i>İştirak</i> , Sayı 8, 3 Nisan 1326 Cumartesi, (1910).....	297
<i>İştirak</i> , Sayı 9, 10 Nisan 1326 Cumartesi, (1910).....	310

<i>İştirak</i> , Sayı 10, 18 Nisan 1326 Cumartesi, (1910).....	323
<i>İştirak</i> , Sayı 11, 24 Nisan 1326 Cumartesi, (1910).....	336
<i>İştirak</i> , Sayı 12, 1 Mayıs 1326 Cumartesi, (1910).....	349
<i>İştirak</i> , Sayı 13, 8 Mayıs 1326 Cumartesi, (1910).....	362
<i>İştirak</i> , Sayı 14, 15 Mayıs 1326 Cumartesi, (1910).....	376
<i>İştirak</i> , Sayı 15, 22 Mayıs 1326 Cumartesi, (1910).....	390
<i>İştirak</i> , Sayı 16, 29 Mayıs 1326 Cumartesi, (1910).....	403
<i>İştirak</i> , Sayı 17, 31 Mayıs 1326 Pazartesi, [Ahmet Samim özel sayısı], (1910).....	416
<i>İnsaniyet</i> , Sayı 1, 5 Ağustos 1326 Perşembe, (1910).....	423
<i>İnsaniyet</i> , Sayı 2, 12 Ağustos 1326 Perşembe, (1910).....	431
<i>İştirak</i> , Sayı 18, 19 Ağustos 1326 Perşembe, (1910).....	440
<i>İştirak</i> , Sayı 19, 26 Ağustos 1326 Perşembe, (1910).....	448
<i>İştirak</i> , Sayı 20, 2 Eylül 1326 Perşembe, [OSF Beyanname ve Programı], (1910).....	456
<i>Sosyalist</i> , Sayı 1, 11 Teşrin-i sani [Kasım] 1326 Perşembe, (1910).....	464
<i>Sosyalist</i> , Sayı 2, 16 Teşrin-i sani [Kasım] 1326 Pazartesi, (1910).....	478
<i>İnsaniyet</i> , Sayı 3, 25 Teşrin-i sani [Kasım] 1326 Perşembe, (1910).....	493
<i>Medeniyet</i> , Sayı1, 1 [?]Kanun-ı evvel [Aralık] 1326 Pazartesi, (1910).....	508
<i>Medeniyet</i> , Sayı 2, 6 [?] Kanun-ı evvel [Aralık] 1326 Pazartesi, (1910).....	522
<i>İştirak</i> , Sayı 1-20, 7 Haziran 1328 Perşembe, (1912).....	536
<i>İştirak</i> , Sayı 2-20, 21 Haziran 1328 Perşembe, (1912).....	553
<i>İştirak</i> , Sayı 3-20, 5 Temmuz 1328 Perşembe, (1912).....	570
<i>İştirak</i> , Sayı 1, 14 Temmuz 1328 Perşembe, 27 Temmuz Efrenci 1912.....	586
<i>İştirak</i> , Sayı 2, 18 Temmuz Sene 1328, 27 Temmuz Efrenci sene 1912.....	602
<i>İştirak</i> , Sayı 4, 25 Temmuz Sene 1328, 7 Ağustos Efrenci sene 1912.....	619
<i>İştirak</i> , Sayı 7, 5 Ağustos Sene 1328, 18 Ağustos Efrenci sene 1912.....	636
<i>İştirak</i> , Sayı 8, 19 Ağustos Sene 1328, Eylül 1 Efrenci sene 1912.....	652
<i>İştirak</i> , Sayı 12, 1 Eylül Sene 1328, Eylül 12 Efrenci sene 1912.....	666
<i>İştirak</i> , Sayı 20, 26 Eylül Sene 1328, 9 Teşrin-i evvel [Ekim] Efrenci sene 1912.....	680
<i>İştirak</i> , Sayı 23, 28 Eylül Sene 1328, 11 Teşrin-i evvel [Ekim] Efrenci sene 1912.....	691

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI SOSYALİST FIRKASI SÜRELİ YAYINLARININ KONU AÇIKLAMALI FİHRİSTİ: *İŞTİRAK*, *İNSANİYET*, *SOSYALİST VE MEDENİYET DERGİLERİ*.....

703

KAYNAKÇA

779

ÖNSÖZ

Modern sanayi proletaryasıyla küçük yaşlarımdayken tanıştım. Çocukluğumun birkaç yılı Almanya’da, bugünkü Çek Cumhuriyeti’ne çok yakın bir bölgede, ormanlar arasındaki küçük bir köyde geçti. 1970’li yılların başıydı. O kadar küçük bir köydü ki, her şeyden sadece bir tane vardı. Bir tane market, bir tane fırın, bir tane kasap, bir tane berber, bir tane Lutherci Protestan kilisesi... O kadar küçük bir köydü ki, ilkokul bile yoktu. Sabahları okul servisine biner yakındaki kasabaya okula giderdik. Ama bu küçücük köyde, bütün köyün ve civar köylerin insanların çalıştığı kocaman bir tekstil fabrikası vardı. Kumaş üretiliyordu.

Evimiz fabrika binasının üst katındaydı. Bu oturduğumuz yer muhtemelen fabrikanın idari büroları olarak yapılmış, sonradan basit bir daireye dönüştürülmüştü. Günler, ama özellikle de geceler boyunca, evimizin alt katındaki fabrikanın dokuma tezgâhlarından gelen ritmik sesleri dinlerdim; Sanayi Devrimi’nin ünlü uçan mekiği “Spinning Jenny”nin torunları olan yüzlerce mekiğin, iplerin arasından uçuşunun, dokuma tezgâhlarının çalışmasının ritmik seslerini.

Fabrikanın arka bahçesi evimizin de bahçesi gibiydi. Üretimde kullanılan malzemelerin atıkları buraya bırakılırdı. Açılmış dev karton koliler, boya veya çeşitli kimyasal madde bidonları, rengârenk plastik bobinler, sabahtan akşama kadar bira içen bazı işçilerin yığıldığı boş bira şişeleri... Ağabeyim ve küçük kardeşimle birlikte bu malzemeleri çeşitli oyunlarımızda kullanırdık. Açılmış karton kolileri kaleye geçen rahatça plonjon yapabilmeleri için zemine yayar, dokuma sanayinin bir başka önemli malzemesi olan muleleri, yani huni şeklindeki iplik masuralarını iç içe geçirerek kale direği yapardık.

Oyunlarımıza bazen bahçeye çıkan mavi tulumlu işçilerin de katıldığı olurdu. Sanayi Devrimi'nin sadece bir iki kuşak sonrasına ait bir dokuma fabrikasında yaşadığımızı o zaman nasıl bilebilirdim ki. Çok değil, yetmiş yıl önce aynı yerde bulunsaydık orada oyun oynayan çocuklar değil, içerde dokuma tezgâhlarında çalışan işçi çocuklar olacaktık büyük olasılıkla.

Babamın işe gitmesine Türkiye'den alışkındım, bana doğal geliyordu. Fakat Almanya'da köyün neredeyse bütün kadınları gibi annemin de fabrikaya işe gitmesi bana çok anlaşılmasız gelmişti. Annem evdeyken birlikte çok güzel zaman geçiriyorduk. İşe gitmediği zamanlarda neşeli ve sevecen oluyordu ama fabrikaya gittiği zamanlarda akşamları eve yorgun ve mutsuz dönüyordu. Çalışmanın bir mutsuzluk kaynağı olduğunu, acı verdiğini çocuk sezgilerimle o zaman anlamıştım. Sadece annem de değil, sanki herkes, bütün işçiler sokaktan, kafelerden, evlerinden, evlerinin bahçelerinden, dağ yürüyüşlerinden, piknik yerlerinden, yani asıl yaşadıkları ve olmaları gereken yerlerden toplanılmış, ebedi bir cezayı çekmek üzere fabrikaya kapatılmışlardı. Bana öyle geliyordu.

Bu duygum hiç geçmedi. Çalışılan yer basit bir fabrika değil de en ileri teknolojiyle donatılmış bilmem ne tower-plaza olsa da, insanların hayattan koparılarak zorla oraya kapatıldıkları duygusu bende baki kaldı.

İyi ki de kaldı, çünkü işin aslının zaten böyle olduğunu düşünmekteyim.

Çalışmak, hayattan kopmaktır, koparılmaktır. İnsanın yaşamını sürdürürebilmek için çalışmak zorunda bırakılması acıdır, zulümdür, işkencedir; bir varoluş sorunudur.

Ben, kapitalizmin, eğer aşılabilecekse, mülksüz sınıflara başka bir seçenek bırakmaksızın dayattığı bu çalışma zorunluluğuna duyulacak tepki dolayısıyla aşılabileceğine inanıyorum. İnsanlığın gelecek kuşaklarının, bizlerin sadece hayatta kalabilmek için ömrümüzün en güzel yıllarını çalışmakla geçirdiğimize inanamayacaklarını, bu eziyete neden katlandığımızı anlamakta zorluk çekeceklerini sanıyorum.

“Onuruyla çalışmak”, “emeğin kutsallığı”, “işini sevmek” vb. kavramlar ve insanlığın maddi yaşamının yeniden üretilmesi için gereken etkinliklerin birtakım meslek isimleriyle taçlandırılması zorunlu-ücretli çalışmayı gizleyen bir ideolojiden başka bir şey değildir. Bunlar, bu toplumsal ve ekonomik örgütlenmeden, insanlığın neredeyse tamamının yaşamını sürdürebilmek için çalışmak zorunda olduğu günümüz toplumsal ve ekonomik sisteminden çıkabilecek sonuçlar değildir.

Marx ve Engels'in devrimci komünizm yoluna girmelerinde bu yeni üretim biçiminin, kapitalizmin, işçi sınıfına yaşamını sürdürebilmek için kırsaklı ömürlerinin neredeyse tamamını yoksulluk ve sefalet içinde çalışarak geçirmek dışında başkaca bir seçenek bırakmamasına karşı duydukları

rı şaşkınlık, öfke ve isyan duygusunun başat bir rol oynadığını düşünüyorum. Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu*’nu yayımladığında yirmi beş, Marx *1844 Yazıları*’nı kaleme aldığıda yirmi altı yaşındaydı. Engels’in bu çarpıcı eseri işçi sınıfının yoksulluk ve sefalet içinde zorla çalıştırılmasına karşı yazılmış bir isyan çılgılığı gibidir. Marx’ın söz konusu gençlik yazıları da okuyanı mutlaka derinden etkileyen satırlarla doludur; şunları söylüyordu: Kapitalizm koşullarında çalışma işçinin dışındadır. İşçi, çalışırken kendini inkâr eder, çalışırken kendinin dışındadır, ancak çalışmadığı zaman kendindedir. Çalışması gönüllü değil, zorlamadır. Zorla çalıştırılır. İnsanı kendine yabancılaştıran bu emek kendini kurban etme, alçaltmadır. İşçinin bu etkinliği bir başkasına aittir; kendi benliğinin yitirilmesidir. Bütün bunların sonucunda insan yalnız hayvansal işlevlerinde, yani yerken, içerken, çocuk yaparken ve olsa olsa evinde, giyiminde vb. serbestçe etkin olabilir; insani işlevlerindeyse iyice hayvanlaşmıştır. Hayvansı özellikleri insani, insani özellikleri hayvansı olmuştur.¹

Sanayi Devrimi’yle birlikte, kütleli olarak, büyük bir çaresizlik içinde ve neredeyse ömür boyunca (o ömür de zaten otuz beş-kırk sene civarındaydı!), sefalet içinde çalışmak zorunda kalması, insan türünün tarihinde ilk defa rastlanan bir olguydu. Genç aydınların bundan etkilenmemesi mümkün değildi. Bu bakımdan, 19. yüzyıl boyunca başta Fransa ve Britanya’da olmak üzere Avrupa’da çok çeşitli eşitlikçi-sosyalizan akımların ortaya çıkmış olması hiç şaşırtıcı değildir. Marx ve Engels de sosyalizm yoluna bu eleştiri kanalıyla girdiler. Girdiler ama Marx’ın bilim insanı titizliği o noktada durmasına izin verecek, bu eleştiriyle yetinecek bir kişilik oluşturmuyordu. Bu eleştirel anlatı, ekonomi politığın eleştirisinin karmaşık koridorlarında ama daha da önemlisi işçi sınıfının siyasal iktidar sorunu karşısında arka sıralara düşmüş oldu. Yoksulluk, sefalet, zorunlu çalışma, çalışma koşullarının kötülüğü üzerine yazılıp söylenenler giderek bir naiflik, “yoksulluk edebiyatı”, “kapitalizmle değil, kapitalizmin sonuçlarıyla uğraşmak” olarak görülür oldu. Sosyalizm tartışmalarında üretim araçlarının özel mülkiyeti, artı-değer sömürsünün ortadan kaldırılması ve işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirmesi, proletarya diktatörlüğü tartışmaları öne çıktı.

Bunları bir önsöz yazısında Marksizm tartışması yapmak için değil, Osmanlı Sosyalist Fırkası’na (OSF) ve yayınlarına bir de bu gözle bakmayı önermek için yazıyorum. 20. yüzyılın başında Osmanlı ekonomisi hiç kuşkusuz tarımsal bir ekonomiydi. Ekonomik ve toplumsal hayat Marx ve Engels’in gençliklerini yaşadıkları 1840-50’li yıllarının Avrupası’na göre son derece geri ve durağandı. Ama birkaç büyük şehirde, çoğu devlet işletmelerinde ve yabancı şirketlerin altyapı işletmelerinde olmak üzere modern işçi

1 Karl Marx, *1844 Felsefe Yazıları*, çev. Murat Belge, 2. basım, Payel Yayınevi, 1975, s. 70-71.

sınıfı hayatı da ortaya çıkmaya başlamıştı. Ücretli işçilikle beraber uzun çalışma saatleri, kötü çalışma koşulları, güvencesizlik, kitlesel yoksulluk yaygınlaşıyordu. Osmanlı sosyalistleri, Osmanlı'da fabrika üretimi ve işçi sınıfı olmadığından sosyalizmin de zemininin olmadığı, dolayısıyla kendi varlıklarının bir özentiden ibaret olduğu eleştiriyi karşılaştıklarında bunları söyleyerek cevap veriyorlardı.

Yirmili yaşlarındaki Marx ve Engels'i bir kere daha analım. 1845 yılında yayımladıkları *Kutsal Aile*'de, Proudhon'un özel mülkiyeti yadsıyan düşüncelerine nasıl vardığını açıklarken, "özel mülkiyetin ilk eleştirisi, doğal olarak bu mülkiyetin çelişik özünün, kendini en elle tutulur, en açık, insanal duygu bakımından en ayaklandırıcı biçimi altında gösterdiği bir olgudan yola çıkar: Bu olgu, yoksulluktur, sefalettir" diyorlardı.² Bu cümle, benim kişisel tarihime uyduğu kadar Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın lideri Hüseyin Hilmi ve partinin diğer genç sosyalist aydınları için de uygundur sanıyorum. Hüseyin Hilmi'nin nasıl, nerede ve ne zaman sosyalizmle tanıştığı ve sosyalist olduğu tartışmalı bir konudur. Saptamak mümkün görünmüyor ve ben önemli de görmüyorum. Kaldı ki, bir insanın nasıl sosyalist (veya başka bir şey) olduğunu çoğu zaman kendisi bile tam olarak saptayamayabilir. Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayınları incelendiğinde görüleceği gibi, bu genç aydınların Marx ve Engels'in vurguladıkları anlamıyla özel mülkiyetin insani bakımdan en ayaklandırıcı biçimi altındaki görüntüsüne, yoksulluk ve sefaletle isyan ettikleri açıkça görülecektir. Yoksulluk, sefalet, düşük ücretler, insanların sabahtan gece yarısına kadar çalışmak zorunda kalması (çalışmak zorunda bırakılması), iş yerlerindeki haksızlık ve adaletsizlikler, dergilerde en çok yazılan konulardır. Bunlar zamanın Osmanlı toplumunda Hüseyin Hilmi'nin de diğer genç sosyalistlerin de görebileceği kadar vardı. Bunları bir tür "yoksulluk edebiyatı" olarak görüp, buradan yola çıkarak Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yeterince sosyalist bulunmamasını doğru bir yaklaşım olarak görmüyorum. Sosyalizme girdikleri yol ve gösterdikleri tepkiler bir içtenliği ve doğallığı gösteriyor. Teorik anlamıyla yeterince Marksist bulunmayabilirler; gerçekten de ekonomi politiğin eleştirisinin karmaşık tartışmalarına girecek kadar birikimli değildiler ama 19. yüzyıl Avrupası'nda Marksizm'den başka sosyalist akımlar da vardı. Kendilerini sosyalist saymaları için Marx'ı hatmetmiş veya tümüyle benimsemiş olmaları gerekmiyordu. Osmanlı sosyalistleri her ne kadar dergilerinde Marx'ın fotoğrafını yayımlayacak, artı-değer kuramını açıklayacak kadar Karl Marx (ve Engels) hakkında bilgi sahibiyse de Jean Jaures üzerinden Fransız sosyalizmine çok daha yakındılar. Hem ekonomi politiğin eleştirisinin ayrıntılarına girecek bi-

2 Karl Marx - Friedrich Engels, *Kutsal Aile*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2003, s. 57.

rikimde kadrolardan yoksun oluşları hem Osmanlı Türkiyesi'nde bir sosyalist iktidar meselesinin gündemlerinde olmayışı bu genç aydınların içinde yaşadıkları toplumsal düzene duydukları tepkiyi "naifçe" dile getirmelerine imkân vermiştir. Bu bakımdan Osmanlı sosyalistleri için Fransız sosyalizmi; üretimin ve dağıtımın yeniden düzenlenmesi bakımından Proudhonculuk, ihtilalcilik açısından Blankizm Marksizm'den daha uygun düşüyordu.

Osmanlı sosyalistleri aslında bir sıkışmışlık içindeydiler. Bir yandan gidip gördükçe veya okudukça Avrupa'daki refah seviyesine ve teknolojik gelişmelere imreniyorlar, Osmanlı ülkesinin de kalkınmasını ve gelişmesini istiyorlardı. Ama diğer yandan, sosyalist teorinin ve Avrupa'da gördükleri güçlü sosyalist siyasal hareketlerin çekiciliği bu genç aydınları yeni bir siyasal akımın doğmakta olduğuna da ikna etmiş bulunuyordu. Sosyalizmi tarihteki bütün zulümlere, haksızlıklara, sömürüye, yoksulluk ve sefaletle son verecek yeni bir siyasal akım olarak görüyorlardı. Yazdıklarından buna içtenlikle inandıkları da görülüyor. Bu sıkışmışlık nedeniyle dergilerinde sosyalizmin bütün akımlarından renklerin yanı sıra özel teşebbüs yoluyla gelişmeyi savunan yazılar da görebilmekteyiz.

Kapitalist kalkınma, gelişme ve Batılılaşmayla sosyalizm düşüncesini bağdaştırmaya çalışıyorlardı. Bu anlamda Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı Avrupa'dan gelen sosyalist akımların yanı sıra Prens Sabahattin-Abdullah Cevdet düşüncesinin bir ürünü olarak da görme eğilimindeyim. Osmanlı liberalizmini çatısı altında toplayan İttihat ve Terakki karşıtlığı Osmanlı sosyalist hareketinin en önemli dinamiklerinden birisi olmuştu. İttihat ve Terakki'nin anti-demokratik uygulamalarına karşı giderek yükselen muhalefet havuzunun en canlı unsurlarından biriydiler. Bu kuşkusuz daha önce de ifade edilmiş olan bir yaklaşımdır; ben bu çalışmada Osmanlı liberalleri ile OSF çevresinin ortak teorik-siyasal kökenleriyle ortak kadrolarını da saptamaya çalıştım.

Osmanlı sosyalistlerinin bu liberal çizginin, Prens Sabahattin çizgisinin, en önemli unsurundan, adem-i merkezîyet yaklaşımından uzak durmaları ayrıca üzerinde düşünölmeye değer. İmparatorluk özerklik ve özgürlük talepleriyle sarsılırken Osmanlı sosyalistlerinin imparatorluğu oluşturan çeşitli ulusal toplulukların talepleriyle ilgili ne programlarında ne de yayınlarında tek bir söz söylememiş olmaları düşündürücüdür. Balkan Savaşı patlayınca ilk tepki olarak ortaya koydukları tutum diğer uluslara karşı ne kadar şovenist olduklarını ele veriyor. Ama bu şovenizmden kim kurtulabildi ki? Bir iki yıl sonra yüz yıllık Alman ve Fransız sosyalist hareketlerinin de bu şovenizm bataklığından pek de uzaklaşamadıklarını görmedik mi?

Bunlar benim çıkardığım sonuçlar. Burada yayımlanan dergileri okuyacak olan herkes kendi birikimi ve ilgi alanları doğrultusunda, kendi yorumunu yapacaktır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası siyasal tarihimizdeki ilk partilerden biri ve Türkiye’de kurulan ilk sosyalist parti olduğu halde Türkiye sosyalist hareketi tarafından sahiplenilmeyen, sol tarihten dışlanmış bir partidir. Sanıyorum bu dışlanmanın iki nedeni var. Bunlardan biri partinin lideri Hüseyin Hilmi hakkında yazılanlardır. Hüseyin Hilmi hakkında bilinenlerin çoğu Soğuk Savaş yıllarının anti-komünist ortamında yayımlanmış, açıkça taraflı olan hatıralara ve tarih çalışmalarına dayanmaktadır. Bu çalışmalarda OSF herhangi bir siyasal değeri olmayan maceracı bir girişim, lideri Hüseyin Hilmi ise cahil, kariyerist, para ve şöhret düşkünü, karanlık ilişkileri olan bir tip olarak anlatılır. Bunlara Soğuk Savaş yıllarında solcular için öne sürülen standart argümanları, aslında bir ajan veya gizli polis olduğu, “dışarıdan” para aldığı iddialarını da eklemeliyiz. Birkaç hatırate dayanan bu anlatım her yeni çalışmada tekrarlanarak sosyalistler tarafından da kabullenilen bir bilgiye dönüşmüştür. Tarihsel kökenlerinde böyle bir kişinin bulunmasını kabul etmeyen sosyalistler bu anlatıma kendi cephaneliklerindeki başka olumsuz sıfatları eklemekten de kaçınmamışlardır.

Sosyalistlerin OSF’ye karşı ilgisizliklerinde ve Hüseyin Hilmi’yi hiç de güvenilir olmayan anlatımlara dayanarak karalamaktan ve aşağılamaktan kaçınmamalarında, Türkiye solunun neredeyse tümüyle bir Komintern solu olmasının da payı olduğunu düşünebiliriz. Türkiye solunda 1920 yılında Mustafa Suphi’nin Bakü’de kurduğu TKP’yi başlangıç olarak kabul etmek esastır. TKP, Türkiye’de sosyalizmin tarihini kendisiyle, sonradan pek çok kola ayrılmış olsa da sosyalist hareketler de kendi tarihlerini TKP ile başlatıyorlar. OSF bu anlamda sahipsiz kalmıştır. Aynı dönemde öldürülmüş olsalar da Hüseyin Hilmi cinayeti solun hiç ilgisini çekmemiş, TKP ve Mustafa Suphi’lerin katliyse Türkiye solunun kurucu efsanesine dönüşmüştür. Aslında Komintern öncesi bir sol geleneğin varlığını sürdürememiş olması sadece solun değil Türkiye’nin siyasal hayatının da bir eksikliği olarak kalmıştır.

Hüseyin Hilmi hakkında yazılanların doğru olmadığını kanıtlayabildiğim için mi bunları yazıyorum? Cevabım ne yazık ki, hayır. Özellikle kişiliğiyle ilgili ve psikolojinin alanına giren iddialar için konuşmayı anlamsız buluyorum. Ama siyasal etkinliği için biraz daha yöntemli bakmayı önerebilecek durumdayım. Böyle yapınca söz konusu anlatımlardaki bazı tutarsızlık ve dayanaksızlıklar da ortaya çıkıyor.

Hüseyin Hilmi hakkında bu tür olumsuz bilgilerin yayılmasına yol açan ilk kaynaklar anti-komünist oldukları bilinen yazarlardı. Bunlar yazdıklarını sola karşı verdikleri siyasal mücadelenin bir parçası olarak görüyorlardı. Bunu söylemiştim ama şunu eklemek istiyorum; bunların yazdıklarında bile

satır aralarında başka bir Hüseyin Hilmi portresi de var: Davasına inanmış, kararlı bir mücadele adamı. O halde neden “olumlu” sayılabilecek özellikleri değil de hakarete varan küçük düşürücü anlatımlar yaygınlık kazanmış durumda? Bunun cevabı ironiktir: Hilmi ile ilgili bu anlatımları yazarlar anti-komünist tarihçiler olsa da, yayılmasını sağlayanlar sosyalist yazarlar olmuştur. Sosyalistler bu yazılanları alıp, kabul edip, üstelik biraz daha ağırlaştırarak yeniden yazmasaydı böyle bir yaygınlık kazanması söz konusu olmazdı.

Henüz hayattayken bir tiyatro oyununun kahramanı olmak pek sık rastlanan bir durum değildir. Hüseyin Hilmi (Baha Tevfik ile birlikte), bu çalışma sırasında bulduğum bir tiyatro oyununun kahramanlarından biri olarak yazılmıştı; hem de yazarının ısrarla “gerçek kişileri ve gerçek olayları” anlattığını söylediği bir tiyatro oyununda. Yazar, Mahmut Şevket Paşa suikastından sonra cezaevine tıklan eski bir İttihatçı kaymakamdır. Cezaevinde Hüseyin Hilmi ve Baha Tevfik ile aynı koğuşa kapatılıyor. Sonra sürgüne gönderilmek üzere aynı gemiye bindiriliyorlar. Burada çizilen Hüseyin Hilmi karakteri kendinden emin, davasına inanmış militan bir mücadele adamı karakteridir. Bildiğim kadarıyla ilk defa burada kullanılacak olan bu oyunun ilgili bölümüne de kitapta yer verdim.

Polis olduğu iması ve İstanbul’a gelmeden önce İzmir’de bazılarının göre “gizli polislik”, bazılarının göre “askerî polislik”, kimine göre “ajanlık” yaptığı iddiaları da tutarsız görünüyor. Hüseyin Hilmi’nin büyük olasılıkla askerliği sırasında askerî inzibat olarak görevlendirildiğini, “kanun neferi” deyiminin ne olduğunu bilmeyen yazarların bunu zaman içinde önce “askerî polis”e, sonra sadece polise, sonra daha da gizemleştirerek “gizli ajan”a dönüştürdüklerini sanıyorum ikna edici şekilde gösterebildim. Ancak şunu yeniden hatırlatmalıyım ki, Sovyet tarihçiliği, TKP’nin kendisi ve devamındaki Komintern solu bu iddiaları seve seve kabullenmeye bu kadar meyyal olmasaydı bunlar bu kadar kolayca tutunup yaygınlaşmazdı.

Son nokta bu kitabın içeriğiyle de ilgili olduğundan biraz açıklamalıyım. Hüseyin Hilmi’nin sosyalist siyasal etkinliği birbirinden çok farklı toplumsal ve siyasal özellikler gösteren iki dönemde gerçekleşmişti. Birinci dönem, bu kitabın da konusunu oluşturan 1910-1913 yılları arasını içeren İkinci Meşrutiyet yıllarıdır. İkinci dönem, 1919-1922 arasındaki mütareke yıllarını kapsıyor. Birinci dönemin partisi 1910 yılında kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası, ikinci dönemin partisi 1919 yılında kurulan Türkiye Sosyalist Fırkası’dır. Bu iki dönem yıl olarak birbirlerine bu kadar yakın olmalarına rağmen birbirinden o kadar farklıdır, hem Osmanlı siyasetinin hem uluslararası siyasetin unsurları o kadar derinden değişmiştir ki, adeta eski dünya yıkılmış, yerine yepyeni bir dünya kurulmuş gibidir. Birkaç önemli değişimi hatırlatırsak ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır. Bu iki dünya, İttihat ve Terakki ikti-

darından önceki-İttihat ve Terakki iktidarından sonraki; Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki-Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki; Sovyet devriminden önceki-Sovyet devriminden sonraki; Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşundan önceki-Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşundan sonraki; Komintern'den önceki-Komintern'den sonraki iki dünyadır. Bu iki dönemde yaşayan insan aynı insan olsa da siyasetin unsurları çok büyük bir değişimden geçmiştir. Bu iki dönemin siyasal ortamını ve aktörlerini iyice açıklamadan yapılacak bir Hüseyin Hilmi anlatımı sadece eksik değil hatalı da olacaktır.

Bu kitabın konusunu oluşturan birinci dönemde sosyalist siyaset Hilmi'nin 1910 yılı başlarında *İştirak* dergisini yayımlamasıyla başlar. Bu tarihten önce Hilmi'nin İzmir'de yaşadığı, orada gazetecilik yaptığı, Baha Tevfik ile ve İttihat Terakki'ye muhalif başka bazı genç aydınlarla İzmir günlerine dayanan bir arkadaşlığı olduğu bilinmekle beraber sosyalist olduğuna dair hiçbir ipucu yoktur. Bir sosyalist olarak adeta birden bire ortaya çıkmış gibidir. Bu yüzden de yukarıda ifade ettiğim gibi sosyalizmle nasıl, nerede ve ne zaman tanıştığı tartışılan bir konudur. *İştirak* dergisini çıkararak sosyalizm savunusu yapmaya başlayan bu genç aydınların bir kısmı belli ki, hemen bir parti kurmaya karar vermişler ancak aynı yılın Haziran ayında gazeteci Ahmet Samim'in vurularak öldürülmesi üzerine kuruluşu ertelemek zorunda kalmışlardır. Ahmet Samim suikastı Osmanlı siyasal hayatını derinden etkilemiş, İttihat ve Terakki ile muhalefet arasındaki ilişkiler sertleşmiş ve siyaset çatışmalı bir hal almıştır. Bu cinayetten sonra İttihat ve Terakki'nin anti-demokratik, baskıcı yollara sapması hızlanmıştır. Cinayetten sonra bir özel sayı yayımlayan *İştirak* çevresi üzerindeki baskı da giderek artmış, dergi kapatılmış, Hüseyin Hilmi önce tutuklanmış ardından sürgüne gönderilmiştir.

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın ve yayınlarının bundan sonraki içeriği sosyalizmden ziyade bir demokrasi ve özgürlükler mücadelesini yansıtır. Dergileri sıkıyönetim tarafından kapatıldıkça yeni dergiler yayımlamışlar, sık sık sıkıyönetim mahkemesi tarafından sorgulanmışlardır. Baskılar o kadar şiddetlenmiştir ki, 1911 yılında hiçbir şey yapamaz hale gelmişlerdir. 1912 yılından sonra genel olarak İttihat ve Terakki karşıtı muhalefetin güçlenerek örgütlenmesiyle beraber OSF'nin de hareket imkânları kısmen genişlemiş, özellikle İttihat ve Terakki'nin iktidarı bırakmak zorunda kalmasından sonra OSF bir tür jurnalciliğe dönüşen saldırgan bir İttihat Terakki karşıtlığı ortaya koymuştur. Bab-ı Ali baskınından sonra İttihat ve Terakki ipleri yeniden ele geçirmiş, 1913 yılında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonraysa muhalefet dağıtılmış, Hüseyin Hilmi yeniden sürgüne gönderilmiş, savaşın sonuna kadar da sürgünde kalmıştır. Aynı süreci 1920 yılında Bakü'de Türkiye Komünist Partisi'ni kuran ve Türkiye komünizminin efsane kurucusu haline gelen Mustafa Suphi de yaşamıştı. Fakat bu ta-

rihlerde Suphi henüz sosyalist değil, milliyetçiydi. İttihat ve Terakki'yi yeterince Türkçü bulmayarak muhalefet eden birtakım eski İttihatçılarla birlikte siyaset yapıyordu.

Bu ilk dönemde, 1910-1913 yılları arasında, Hüseyin Hilmi'nin ve OSF'nin etkinliği son derece sınırlı kalmıştır. Parti, İstanbul'da veya ülkenin başka bir şehrinde şube açamamış gibi görünüyor. Bu dönemin tek siyasal etkinliği ısrarlı bir yayın faaliyetidir. Başta *İştirak* olmak üzere burada okuyacaklarınız işte bu yayınlardır.

Hüseyin Hilmi asıl şöhretine ve gücüne savaş sona erdikten sonra yeniden İstanbul'a dönüp Türkiye Sosyalist Fırkası'nı kurmasının ardından ulaştı. Bu dönemde İstanbul'da siyasal aktörler tümüyle değişmiş, İttihatçılar yurt dışına kaçmış veya Anadolu'nun içlerine çekilmiş, işgal kuvvetleri temsilcileri şehirde her şeyi kontrol altına almış, iktidara Hilmi'nin çoğunu sürgün günlerinden tanıdığı, sürgün arkadaşlığı ettiği Hürriyet ve İtilafçı kadrolar yerleşmişti. Hilmi bu dönemde partisini görece olarak kitleleşirmeyi başarmış, başarılı grevler örgütlemiş, Osmanlı siyasetinin tanınan bir siması haline gelmiştir. Kendisi hakkında öne sürülen iddialar da asıl olarak bu dönemle ilgilidir. Hilmi'nin OSF döneminde bir gücü ve etkinliği bulunmuyordu. OSF dönemindeki ünü durmadan polise ve sıkıyönetim mahkemesine düşmekten, dergileri kapatıldıkça yenisini çıkarmaktan ibaretti. Hüseyin Hilmi hakkında mütareke dönemiyle ilgili olarak yazılanlar geriye doğru uzatılarak Hilmi'nin meşrutiyet dönemi siyasal etkinliğinin de şaibeli olarak algılanmasına yol açmıştır. OSF döneminde, savaşın sonuna kadar sürgünde kaldığı da göz önüne alınırsa, 1910-1918 yılları boyunca katlanmak zorunda kaldığı baskı ve eziyetler ortadadır. Mütareke dönemindeki siyasal etkinliğiye hatıralarda yazılanların ötesine geçen araştırmaları gerektirmektedir.

* * *

Benim bu çalışmayı tamamladığım 2013 yılının ilk ayları itibariyle Osmanlı arşivlerinde Hüseyin Hilmi'nin kimliği hakkında bize bilgi verebilecek herhangi bir belge bulunmadığı gibi, Osmanlı Sosyalist Fırkası ile ilgili bir belge de henüz yoktu. Partinin kuruluş dilekçesi bulunmadığı için kuruluş tarihini ve kurucuların kim olduklarını kesin olarak saptamak mümkün olamıyor. Kuruluş tarihini yayınlardan çıkarabiliyoruz ama kurucular kuruluşuyla ilgili tartışma sürüyor. OSF'nin programı ve kuruluş beyannamesi *İştirak*'te yayımlandığı halde kurucularından hiç söz edilmemesi de dikkat çekicidir. Neden acaba? Aynı belge yokluğu partinin yayınları için de geçerlidir. Arşivlerde yayınların izin başvuruları, ruhsatları, yayın durdurma kararları, sıkıyönetim mahkemesinde alınan ifadeler, polis raporları ve benzeri belgelerden bir tane bile bulunmuyor.

Tabii ki, II. Meşrutiyet döneminin bütün partileri hakkında olduğu gibi OSF hakkındaki temel başvuru kaynağımız da Tarık Zafer Tunaya'ydı. Tunaya, partinin kuruluş sürecini, kuruluş tarihini, kurucuların kimler olduğunu, siyasal etkinliğini yazmış, partinin programını ve beyannamesini de yayımlamıştı. Ufak tefek hatalar dışında bu konularda Tunaya'nın yazdıklarımı tezkip edecek bir bilgiyle karşılaşmadım. Tunaya'da eksik olan partinin yayınlarıydı.

Mete Tunçay parti ve partinin yayınları hakkında bilgi vererek *İştirak*'lerden iki başyazıyla 7 Haziran 1328 tarihli, 1-20 olarak numaralandırılmış olan *İştirak*'in tamamının transkripsiyonunu yayımlamıştı. Bu, birkaç çalışmada daha kullanılmış olan, kapağında Karl Marx'ın fotoğrafının olduğu sayıdır.

Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu) buradaki dergilerden çok sayıda makaleyi yayımlamıştır. Ancak Kerim Sadi'nin seçme ve yorumlama yöntemi dönemin siyasal tarihini çok iyi bilmeyen okurlar için kolay bir yöntem değildir.

Mehmet Ö. Alkan'ın bu alandaki uzun yıllara yayılan çalışmaları ve değerli makaleleri de konuyla ilgili bilgilenecek isteyen okurların ilk başvuracağı kaynaklar arasındadır.

Son olarak bu kitap çalışmasını tamamladığım günlerde yayımlanan Hamit Erdem'in kitabı da hiç kuşku yok ki, konuya yeni bir ilgi uyandıracak nitelikte, değerli bir katkıdır. Bunlardan ve burada anmadığım başka kaynakların hepsinden yararlandım. Özellikle dergi külliyyatından daha önce yayımlanmış olan makaleler varsa bunları dipnotlarda belirtmeye çalıştım.

Elinizdeki bu kitapta benim ne yaptığıma gelince: Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, bu kitabın en önemli katkısı toplam otuz sekiz sayı olan dergi külliyyatının yayımlanmasıdır. Az önce söylediğim gibi bu dergilerden bazı makaleler daha önce de yayımlanmıştı ama bunlar ilgili okura dönemin siyasal ortamı ve OSF'nin siyasal duruşu hakkında bütünlüklü bir fikir vermekten uzaktı. Yayımlanmaları üç yıla yayılan bu dergilerde birbirinden o kadar farklı siyasal görüşler öne sürülmüştü ki, herhangi birinin seçilip yorumlanması durumunda OSF'nin siyasal duruşuyla ilgili olarak yanlış sonuçlara ulaşma olasılığı oldukça yüksektir. Zaten OSF'nin en önemli sorunu da (buna "özelliği" de diyebiliriz) iyi tarif edilmiş, homojen, tutarlı ve programatik bir sosyalizm görüşüne sahip olmamasıydı. Henüz sosyalizm düşüncesiyle yeni tanışan bu genç aydınlar bir yandan bu akımın temel tezlerini öğrenmeye ve anlamaya çalışırken, bir yandan da bu düşünceye kendi dünya görüşlerine veya ihtiyaçlarına göre eklemeler yapmaktan kaçınmamışlardır. O kadar ki, bazen çeviriler bile çeviri olmaktan çıkarak, birer "uyarlama"ya dönüşmüştür. Dipnotlarda bunları da açıklamaya çalıştım.

Bu sakıncaları bertaraf etmenin, Osmanlı sosyalizminin bu ilk temsilcilerinin düşünsel temelleri hakkında bütünlüklü bir fikir edinmenin en sağ-

lam yolu dergilerin tamamının yayımlanması olacaktır. Böylece, bu üç yıllık zaman içinde bu çevrenin sosyalizm anlayışının evrimini izlemek mümkün olabileceği gibi bu çevrenin bir siyasal parti olarak dönemin heyecanlı ve çalkantılı siyasal ortamı içinde nerede durduğunu, güncel siyasal-toplumsal tartışmalar içinde hangi politikaları oluşturduğunu da izlemek mümkün olabilecekti. Dergilerin tümüyle yayımlanmasının sadece OSF çevresinin ve zamanın siyasal-toplumsal ortamının bütünlüklü olarak kavranması açısından değil, geleceğin tarihçileri için bu dergilerde yer alan küçük bir yazının, bir haberin, bir ilanın, bir mektubun başka önemli araştırmaların kapısını aralayabilmesi bakımından da yararlı olacağını düşünmekteyim.

Bu tercihte, dergilerin tümünün yayımlanması tercihinde, iki zorluk söz konusu oldu. Birincisi dergilerin diliyle ilgilidir ve bu türden bir çalışma yapan herkesin karşılaştığı en önemli sorunu oluşturur. Bugün, yüz yıl önce yazılıp yayımlanmış bu dergilerin dilini anlamak, bırakın meraklı ortalama bir okuru, genç kuşak akademisyenler için bile artık mümkün değildir. Evet, kimi okurlar metinlerin özgün dilleriyle yayımlanmasını ve bunları özgün dilinden okumayı tercih edebilirler, tahmin edileceği üzere bu türden okurların sayısı son derece sınırlı olacaktır. Kimi okurlar özgün metinlerin dilini “eğlenceli” bulabilirler. Artı-değer için “kıymet-i munzamı” deyiminin kullanılmış olduğunu görmek gerçekten de hoş bir bilgidir. Ancak elimizde otuz sekiz sayı ve yüzlerce sayfa olduğu göz önüne alınırsa, meraklı bir okurun merakını giderebilmek için binlerce defa sözlüğe başvurması gerekeceği de açıktır. Bu, bıktırıcı, yıldırıcı bir çaba olacaktır ve bunu göze alarak okumaya devam edecek okur sayısı yok denecek kadar azdır. İlgili okurun mutlaka aldığı, alıp kütüphanesinin ilgili bölümüne koyduğu ama hiçbir zaman hakkını vererek okuyamadığı kitaplar vardır. Bu kitabın onlardan biri olmasını istemedim. Okunmasını, özellikle genç kuşaklar tarafından okunmasını istedim. Genç kuşakların geleneğimizde siyasal iktidarların askerî ve sivil bürokrasiyi, yarı askerî çeteleri, yargıyı, basını arkalarını alarak uyguladıkları zorbalık ve zulmün olduğu kadar, bu zorbalık ve zulme karşı her türlü fedakârlığı göze alarak, kelimenin gerçek anlamında canlarını ortaya koyarak mücadele eden insanlar (sosyalistler de) olduğunu görmelerini ve bilmelerini istedim. Bu kitabın dar akademik çevrelerde sıkışıp kalmasını istemedim. Türkiye’de sosyalizmin Sovyet devrimiyle başlamadığının, 1910 yılında da İstanbul’da kendilerine sosyalist diyen insanların var olduğunun, dergiler yayımladıklarının, parti kurduklarının bilinmesini, görülmesini, anlaşılmasını istedim. Bu yüzden dergilerin dilini sadeleştirmeyi tercih ettim. Ancak bu sadeleştirmeyi yaparken dergilerin yayımlandığı zamanların dil atmosferini tümüyle ortadan kaldırmamaya, okuru dergileri okurken yüz yıl önceki dilin tadından ve kokusundan tümüyle mahrum bırakmamaya özen gösterdim.

Osmanlıca dediğimiz dil Arapça ve Farsça ile desteklenen geniş çağrışım-
lı, zor bir dildi. Genç aydınlar, sıklıkla entelektüel kapasitelerini (mürekkep
yalamışlıklarını!) sergilemek için dili daha da ağırlaştırmaktan, sadece ya-
zı dilinde kullanabilecekleri söz dizinlerini kullanarak günün konuşma di-
linden uzaklaşmaktan kaçınmıyorlardı. Bu yüzden sadeleştirme işlemi sıra-
sında anlam kayıpları ortaya çıkması riski vardı. Böyle durumlarda dipnot-
lar yardımıyla açıklamalarda bulundum. Hâsıl-ı kelâm; sadeleştirmeyi bir çev-
irmen titizliği ile gerçekleştirmeye çalıştım. Günlük yaşamda hiç kullanıl-
mayan bir alfabeden yüzlerce sayfa transkripsiyon yapıldığı ve bunların gü-
nümüz diline göre kısmen sadeleştirildiği göz önüne alınırsa bir yerlerde ha-
ta yapmış olmam neredeyse kesin gibidir. Hataların affedilebilir bir düzeyde
kalmış olmasını diliyorum.

Bu konudaki ikinci zorluk bu külliyyatın yayımlanmasıyla ilgili olacaktı. Ki-
tap okurunun sınırlılığı bilindiğine göre bu kadar hacimli bir dosyayı yayımla-
manın yayınevleri için hiç de kolay bir karar olmayacağı açıktı. Bu kitabı ya-
yımlayabileceğini düşündüğüm yayınevleriyle görüşmeler yapmam gereke-
cek, belki de bu süreçte canım sıkılacak ve bir noktada yayımlamaktan vaz-
geçecektim. Tanıl Bora içten desteğiyle ve İletişim Yayınları kurumsal ciddi-
yetiyle beni bu sevimsiz süreçlerden kurtardı. Böyle kurumlara yazarlar ve
okurlar olarak işte bu yüzden ihtiyacımız var. Ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu kitabın içinde ben burada yazmazsam siz okurların göremeyeceği çok
değerli bir emek süreci daha var. Bu emek, İletişim Yayınları adına kitabın
editörlüğünü üstlenen Kıvanç Koçak'a aittir. Bu kitabın her satırını okudu.
Çok zor bir iştir, bölümleri yeniden düzenledi, gereken kısaltmaları yaptı.
Görsel malzemeleri seçerek yerlerine yerleştirdi. Önerileri ve düzenlemele-
riyle kitabın oluşumuna katkıda bulundu. Kendisiyle tanıştığım ve çalıştı-
ğım için kendimi şanslı sayıyorum.

Yayımların çevrim yazıları dışında, kitabın ilk bölümünde Sanayi Devri-
mi'nden Birinci Dünya Savaşı'na kadar işçi sınıfı hareketlerinin ve sosyaliz-
min kısa bir tarihini yazmaya çalıştım. 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fır-
kası kurulduğunda dünya işçi sınıfı hareketleri yaklaşık yüz yıllık bir tari-
hi arkalarında bırakmışlardı. 1848 devrimlerinin üzerinden altmış, Paris Kom-
münü'nün üzerinden kırk, İkinci Enternasyonal'in kurulmasının üzerinden-
se yaklaşık olarak yirmi sene geçmişti. Bunları ve –başta Almanya ile Fran-
sa partileri olmak üzere– dünyadaki işçi sınıfı partilerinin ve sosyalist parti-
lerin kuruluş tarihlerini de kısaca ele aldım. Bunu, OSF'nin nasıl bir mirasa
eklemlenmeye çalıştığının daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli gördüm. El-
bette burada benim bir katkımdan söz edilemez; bu bilgilerin tümü ulaşabili-
bilir niteliktedir, ben tek bir makalede toplamış oldum. Bu bölümü yazarken,
Marksist kişi ve örgütlerin bu kadar bol olduğu ülkemizde işçi sınıfı hare-

ketleri ve devrimler tarihiyle ilgili yayımlanmış kitapların bu kadar az olduğunu gördüğümde büyük bir şaşkınlık yaşadığımı itiraf etmeliyim. Makine kırıcılık, Çartist hareket, 1848 devrimleri, Paris Komünü, 1848 devrimlerine ve Paris Komünü'ne önderlik etmiş olan Louis Auguste Blanqui ve İkinci Enternasyonal hakkında yayımlanmış kitapların sayısı bir elin parmaklarından daha az. Üniversite öğrenciliğini 1980'li yıllarda yaşamış biri olarak yayıncılık konusunda alınan yolun elbette farkındayım ama daha alınması gereken çok yol olduğu da ortada.

* * *

Araya uzun kesintiler de girdiği için bu çalışmam sekiz-on yıllık bir zamana yayıldı. Bu süre içinde Türkiye sol-sosyalist hareketi önemli birkaç kırılma noktasından geçti. Bunların en önemlisi askerî vesayet ve darbecilik tartışmaları sırasında yaşanmıştı. Şimdi 2013 yılının Haziran ayında yaşananlarla birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'de özgürlükçü ve demokratik bir sol harekete duyulan ihtiyaç kendini apaçık dayatmıştır. Komintern öncesi bir sol geleneğimizin eksikliğinin, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın düşünsel ve örgütsel varlığını sürdürmemiş olmasının, siyaset yelpazesinin bu kanadının eksik kalmasındaki etkenlerden biri olduğu kanısındayım.

* * *

Bir çalışma ne kadar uzun zamana yayılırsa içinde o kadar çok hatıra birikiyor. Benim açımdan bu kitap hatıralarla doludur. Gelenler ve gidenler, doğanlar ve ölenler oldu. Hiç beklemediğim insanlardan çok değerli yardım ve destekler gördüğüm gibi, yardımını umduğum insanların bende hayal kırıklığı yaratan tutumlarıyla da karşılaştım. Şimdi artık hepsi geride kaldı. Ama Hikmet'i, çok sevgili arkadaşım Hikmet Akgül'ü anmadan geçemem. Hikmet, hem profesyonel işinin bir gereği olarak hem kendi ilgisi nedeniyle Türkiye'nin sol tarihiyle ilgili çok değerli bir kütüphaneye sahipti. TKP'nin kuruluşunu ve Mustafa Suphi'yi yazmak istiyordu. Bana kütüphanesini cömertçe açtığı gibi sohbetlerimizle de yol gösterici oluyordu. O olmasaydı bu çalışmayı tamamlamam gerçekten çok zor, belki de imkânsız olurdu. Zaman zaman bu kitabı birlikte hazırlamayı konuşur, sonra Hikmet'in sağlığının buna izin vermeyeceğini düşünerek susardık. On yılı aşkın bir zamandır vücudundaki kanser hücreleriyle mücadele ediyordu. Son yıllarda artık bitkin düşmüştü ve çalışmıyordu. Bu yılın ilk günlerinde, ben artık çalışmamı bitirmek üzereyken aramızdan ayrıldı, gitti. Bu kitabın yayımlandığını görmesini en çok istediğim insandı. Benim arkadaşımdı. Özlemlerle anıyorum.

Temmuz 2013, Yedikule

“... On yaşımdayım
Adım Stefan Li
Nerden, niçin getirmişler bizi Manchestere,
Çocuk düşlerimin sıcacık bir erkeninde
Bir kova su ile uyandırdılar işe beni
Ve işte o karanlık erkendenberi
Sizin gibi konuşamam
K e k e l e r i m
Ki ki kirden kaybolmuş çi çipil gözlerim
Si si silinmiş sarı çillerim yüzümde
Ben bir İngiliz emekçisiyim
Keşkekçinin keşkeklenmiş
Keşkek kepçesi.

Karanlık olur kış günlerin geceleri
Nasıl kör bir karanlık sabahın beşinde,
Önce ellerim küser bana
Sonra gözlerim üşür
Susar kalırım öyle.
Sabahın beşinden akşamın dokuzuna iş
Ben on yaşımda Stefan Li
Haftada dört Şilin verirler elime.

Sermaye insanların çalınmış emeğidir
Diyor temel kitaplar.
Ve bu eşkıyalık
Hâlâ sürüyor böyle yeryüzünde...”*

Müştak Erenus

(*) Müştak Erenus, *Sermaye Destanı*, Gerçek Sanat Yayınları, s. 28-29.

BİRİNCİ BÖLÜM

**SANAYİ DEVRİMİ'NDEN
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR
SOSYALİZM VE İŞÇİ HAREKETLERİ**

*Nasıl ki gönüllü, üretken etkinlik insanoğlunun tattığı en üstün haz ise
zorunlu çalışma da en haşin ve aşağılayıcı bir cezadır.
İnsanın kendi iradesine karşın, her gün, sabahtan gece vaktine kadar,
belli bir şey yapmakla sınırlandırılmasından
daha dehşet verici bir şey yoktur.*
– Friedrich Engels

SANAYİ DEVRİMİ VE İŞÇİ SINIFININ OLUŞUMU

İşçi sınıfı ve sosyalizm, Sanayi Devrimi'nin ürünüdür.

Sanayi Devrimi öncesinde dünya, feodal ilişkiler üzerine kurulu, durağan, kırsal bir dünyaydı. Ekonomi tarım, küçük el zanaatları ve ticarete dayanıyordu. Var olan kentler hem sayıca çok az hem de nüfus olarak çok küçük-tüler. Nüfusu 1 milyonu geçen tek kent Londra'ydı. Paris yarım milyon nüfusuyla Kıta Avrupası'nın en büyük kentiydi. Onun dışında nüfusu 100 bine ulaşan yirmi kadar kent vardı. Kentlerle kırsal alanlar, kentsel uğraşlarla kırsal uğraşlar, iç gümrüklerle ya da surlarla birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmıştı. Üretim, dağıtım, tüketim ve pazarlar sınırlıydı. İş bölümü gelişmemişti. Kırsal alanlarda prensler, soylular, din adamları ve köylüler; kentlerde usta, kalfa, çırak biçiminde belirgin bir zümreleşme söz konusuydu.¹ Ulaşım ve haberleşme, günümüz insanının aklının alamayacağı kadar yavaştı.²

Kendi burjuva demokratik devrimini 17. yüzyılda gerçekleştiren Britanya dışında Fransa, İspanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu gibi başlıca Avrupa ülkelerinde mutlak monarşiler egemendi. Ancak 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Fransız Devrimi'yle birlikte burjuvazi eski ekonomik biçimleri ve eski politik devleti tümüyle ortadan

- 1 Karl Marx - Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 6. baskı, Ankara, 2008, s. 43.
- 2 1760'lı yıllarda Londra ile Glasgow arasındaki yolculuk on-on iki gün sürüyordu. 1789 Fransız Devrimi'nde, Bastille'in düştüğü haberi 133 km. uzaklıktaki Paronna'ya on dört gün sonra ulaşabilmişti. Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı: 1789-1848*, çev. J. Ergüder, A. Şenel, V Yayınları, Ankara, 1989, s. 25-29.

kaldırıldı.³ Feodalizm altında gelişen üretici güçler burjuvazi tarafından ele geçirildi. Britanya'dan sonra, batı ve orta Avrupa'da da, tarımsal feodal ilişkiler sona erdi.

Bugün Sanayi Devrimi olarak adlandırdığımız dönüşüm, feodal üretim ilişkilerinin tasfiyesi ve kapitalist üretim biçiminin yaygınlaşmasıyla iç içe gelişerek, 18. yüzyıl ortalarında İngiltere'de başladı. Birbiri ardına gerçekleşen teknolojik buluş ve ilerlemelerle 19. yüzyıl boyunca Kıta Avrupası'na, sonra da dünyanın diğer bölgelerine yayıldı.⁴ 1780'lerde "patlak veren" ani, niteliksel, köklü bir dönüşümü ifade eden bu "devrim", tarımın ve kentlerin ortaya çıkmasından beri dünya tarihinin en önemli olayıydı.

Tıpkı "sosyalizm" sözcüğü gibi, "Sanayi Devrimi" kavramı da, ilk olarak 1820'lerde, Fransız Devrimi'ne benzetme yoluyla İngiliz ve Fransız sosyalistleri tarafından kullanılmaya başlanmıştı.⁵ Marx ve Engels, "Sanayi Devrimi" kavramını kullanmakta hiç tereddüt etmediler. Engels, 1842-1844 yılları arasında, Sanayi Devrimi'nin doruk noktasına ulaştığı yıllarda, devrimin merkez coğrafyasında, Britanya'da yaşamıştı. Britanya gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı ve 1845 yılında yayımlanan *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* kitabında, "Siyasal devrim Fransa için neyse, felsefi devrim Almanya için neyse, sınaî devrim de İngiltere için odur" diye yazmaktaydı.⁶ Bu, muhtemelen, Sanayi Devrimi kavramının Marksist literatürdeki ilk kullanımınıydı.

Sanayi Devrimi'nin Britanya'da yaşanmasının en önemli nedeni, Britanya'nın 17. yüzyılda gerçekleştirdiği burjuva demokratik devrimiydi. Britanya'nın demir, kömür, bakır gibi Sanayi Devrimi'nin ihtiyaç duyacağı temel madenler bakımından zengin bir ülke olması; deniz aşırı ülkelerle ticarete uygun bir deniz filosuna sahip olması; "kişisel kâr sağlamayla ekonomik gelişmenin hükümet politikasının en yüce hedefleri olarak kabul edilmesinin üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmiş" olması; "siyasetin, kârın gerekliliklerine göre ayarlanması" Sanayi Devrimi'nin bu ülkede patlak vermesinin başlıca nedenleriydi.⁷ Sanayi Devrimi'nin Britanya'da patlak vermesinin nedenlerini anlamak kolaydır. Ancak Hobsbawm'ın dikkat çektiği nokta, bu

3 Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, İngilizceden çev. Ahmet Kardam, 6. baskı, Ankara, 2007, s. 120.

4 "John Watt, 1735'te, iplik eğirme makinesini mustuladığı ve 18. yüzyıl Sanayi Devrimi başladığı zaman..." Karl Marx, *Kapital*, cilt 1, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1986, s. 386.

5 Hobsbawm, s. 58. Ayrıca, "proletarya" sözcüğünün 1831, "burjuvazi" sözcüğünün 1841 yıllarında, sonradan Marx'ın kullanacağı anlamlarında kullanımı için bkz. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (STMA)*, cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 88. *İştirak* dergisinin 13. sayısında imzasız bir yazıda "sosyalizm" kelimesinin ilk defa 1832'de Fransızcada kullanıldığı söylenmektedir.

6 Friedrich Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, çev. Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, 1. baskı, Ankara, 1997, s. 61.

7 Hobsbawm, s. 62.

nedenlerin arasında, Britanya'nın bilimsel ve teknolojik üstünlüğünün yer almamasıdır. Çünkü Sanayi Devrimi'nin teknik icatları, entelektüel incelik gerektiren icatlar değildi:

“Bu devrimin teknik icadları, atölyelerinde deney yapan son derece alçak gönüllü ve zeki zanaatkarların gücünü ya da doğramacıların, fabrika ustalarının, çilingirlerin imalat kabiliyetini aşmayan nitelikteydi: uçan mekik, Spinning Jenny adı verilen büküm aygıtı ve mule denilen masura (üzerine iplik sarılan koni veya silindir) makinesi. Bilimsel yönden en gelişkin makine olan James Watt'ın dönüş hareketli buhar makinesi (1784) bu yüzyılda zaten çoktandır bilinen fizikten daha fazlasını gerektirmiyordu. Buhar makinesine uygun 'teori' es post facto (olaydan sonra) olarak ancak 1820'lerde Fransız Carnot tarafından geliştirildi... Müsait şartlar sağlandığında Endüstri Devrimi'nin belki kimya endüstrisindekiler dışındaki teknik yenilikleri adeta kendi kendilerini gerçekleştiriyorlardı.”⁸

İlk buluşlar, geniş kitleler tarafından tüketilen mallar üretilen pamuklu dokuma alanında gerçekleşti. Buhar makinesinin üretime adaptasyonu ile birlikte pamuklu dokumacılık en fazla sayıda işçiyi istihdam eden, en büyük endüstri kolu haline geldi. Burjuvazinin Fransa'da siyasal iktidarı ele geçirdiği 1789 yılında, Britanya Lancashire'da ilk fabrika sistemi de kuruluyordu.⁹

Engels, Sanayi Devrimi'nin ve buhar makinesinin önemine özellikle *Doğanın Diyalektiği*'nde ve *Anti-Dühring*'de vurgu yapar. *Anti-Dühring*'de konuyu insanlık tarihi açısından ele alarak, “İnsanlık tarihinin eşiğinde, mekanik hareketin ısı durumuna dönüştürülmesinin, sürtünme ile ateş yakılmasının bulunması; bizi bugüne getirmiş olan evrimin sonunda ise, ısının mekanik hareket durumuna dönüştürülmesinin, buharlı makinenin bulunması var” diye yazmıştır.¹⁰ 1878 yılında yayımladığı *Doğanın Diyalektiği*'deyse buhar makinesini “bugün için insanın en güçlü aleti”, “gerçekten uluslararası nitelikte ilk keşif” olarak tanımlar ve burjuvaziyle proletarya arasında ancak burjuvazinin yıkılmasıyla sona erebilecek sınıf savaşımını ortaya çıkaran araç olarak da buhar makinesini gösterir.¹¹

Britanya'da pamuklu dokuma imalatı, kısa sürede, o kadar büyük bir sermaye birikimine yol açmıştı ki, İngiliz burjuvazisi bu birikimi emebilecek

8 Hobsbawm, s. 59-61.

9 Hobsbawm, s.18. Aynı yıllarda Bursa'daki dokumacılar İngiliz pamuk ipliğini, Osmanlılar da günlük giysi olarak pamukluları kullanmaya başlamışlardı. Bkz. Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, çev. Tansel Güney, 2. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 107.

10 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 4. baskı, Ankara, 2003, s. 185.

11 Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Sol Yayınları, 8. baskı, Ankara, 2006, s. 198.

yeni yatırım alanları bulunması sorunuyla karşı karşıya kaldı. Hızla büyüyen kentlerin, kırsal alanlardan kentlere yaşanan büyük göçün, genişleyen pazarların yol açtığı ihtiyaçların yanı sıra demire, çeliğe, kömüre, ağır makinelere, işgücüne, sermaye yatırıma duyduğu ihtiyaç nedeniyle çözüm demiryolları yatırımında bulundu.¹²

Demiryolları yatırımlarıyla birlikte kömür ve demir üretimi de arttı. 1800 yılında Britanya dünya kömürünün %90'ını üretmişti. 1830-1850 yılları arasında Britanya'da demir ve kömür üretimi üç katına çıktı. Tekstil fabrikalarında çalışan işçilerin yanı sıra, maden işçilerinin, metal işçilerinin, demiryolları yapımında çalışanların ve tersane işçilerinin sayısı da hızla arttı.

Birkaç on yılda dünyanın çehresi tamamıyla değişmişti: 19. yüzyılın başından itibaren adeta her şey; nüfus, taşımacılık tonajı, gönderilen mektup, seyahat ve göç eden insan sayısı, demir ve kömür üretiminin miktarı, ticaret hacmi; sayılabilen ve ölçülebilen her şeyin miktarı iki, üç, dört katına çıktı.

18. yüzyılın sonlarından başlayarak, 19. yüzyılın ortalarına kadar süren birkaç on yılda dünyayı bu kadar köklü bir şekilde dönüştüren güç, hiç kuşku yok ki, makineli üretim aşamasına geçmiş olan kapitalizm ve yeni egemen sınıf olan burjuvaziydi. Sanayi, ticaret, denizcilik ve demiryolları yayıldıkça burjuvazi de gelişti. Burjuvazinin gelişimini ve insanlık tarihinde oynadığı rolü, en çarpıcı biçimde *Komünist Manifesto*'da Marx ve Engels dile getirdiler:

“Burjuvazi tarihte son derece devrimci bir rol oynamıştır.

İnsan faaliyetinin neler yaratabileceğini ilk ortaya koyan burjuvazi olmuştur. Mısır'ın piramitlerinden, Roma'nın su kemerlerinden ve Gotik katedrallerden kat kat üstün harikalar yaratmıştır burjuvazi; göçleri ve haçlı seferlerini gölgede bırakan seferler gerçekleştirmiştir.”¹³

“Burjuvazi, ancak yüzyılı bulan sınıf egemenliği sırasında, daha önceki kuşakların tümünün yaratmış olduklarından daha yoğun ve çok daha büyük üretici güçler yarattı. Doğa güçlerine egemen olunması, makine, kimyanın sanayiye ve tarıma uygulanması, buharlı gemiler, demiryolları, elektrik telgrafları, koskoca kıtaların tarıma açılması, nehirlerin suyolları haline getirilmesi, yerden bitercesine nüfus çoğalması – toplumsal emeğin bağ-

12 1820'li ve 30'lu yıllarda, başta Britanya olmak üzere bütün Avrupa'da ve ABD'de demiryolu yatırımları başladı. İlk demiryolu hatları ABD'de 1827, Fransa'da 1828, Almanya ve Belçika'da 1835, Rusya'da 1837 yıllarında işletmeye açılmıştı. 1840'lı yıllarda adeta bir demiryolu çılgınlığı yaşandı ve 1847-1867 yılları arasında dünyadaki demiryollarının uzunluğu 25 bin kilometreden, 157 bin kilometreye çıktı.

13 Karl Marx-Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, 7. baskı, Ankara, 2008, s. 24.

rında böylesine üretici güçlerin yatmakta olduğunu daha önceki hangi yüzyıl sezebilmiştir?”¹⁴

Ancak madalyonun bir de arka yüzü vardı. Kapitalizm ve burjuvazi, tarih sahnesine kendisiyle birlikte yeni bir sınıfı, işçi sınıfını, proletaryayı da çıkarmıştı. Marx ve Engels, tarihsel olarak oynadığı büyük devrimci rolü açıkladıkların satırlardan hemen sonra burjuvaziyi, “büyüleriyle harekete geçirdiği ölümler diyarının güçlerini artık denetleyemeyen büyücüye” benzetirler. Burjuvazi, kendisine ölüm getiren silahları yaratmakla kalmamış; bu silahları kullanacak insanları da var etmiştir: Modern işçi sınıfını, proletaryayı.

Bu yeni sınıfın, proletaryanın, üç belirgin özelliği vardı: Hiçbir üretim aracına sahip olmaması; “geçim araçları edinebilmek” yani yaşamını sürdürülebilmek için emek gücünü satmak zorunda olması; özgür olması. Özgürdü çünkü feodal bağımlılıklardan, kölelikten, serflikten zorla çalıştırılmaktan kurtulmuştu. İsterse çalışır, istemezse çalışmazdı.

İşçiler, ne hiçbir şeye sahip olamayan bir köle ne de toprağa bağlı serfiter. Kendilerine ait elbiseleri, ev eşyaları, başka bazı malları vardı. İstedikleri yere gitmekte, istedikleri işte çalışmakta özgürdüler. Ancak nerede çalışırsa çalışsınlar, üretim araçları kendilerine ait değildi. Bu yüzden, işçi sınıfı, çalışabilmek için kendi içinde de rekabet halindeydi:

“İşçi, ne bir köle sahibine, ne de toprağa aittir, ama günlük yaşamının 8, 10, 12, 15 saati, bunu satın alana aittir. İşçi, kendisini kiralayan kapitalisti istediği an terk eder ve kapitalist de, artık onun sırtından kâr elde etmediği, ya da umduğu karı elde etmediği anda kendisine yol verir. Ama yaşamının biricik kaynağı, kendi emek-gücünün satımı olan işçi kendi varlığını reddetmeksizin alıcılar sınıfının tümünü, yani kapitalist sınıfı terk edemez. İşçi, şu ya da bu işverene değil, kapitalist sınıfa aittir ve dahası, kendisini satmak, yani bu burjuva sınıf içinde bir alıcı bulmak ona düşer.”¹⁵

İşçi, çalışıp çalışmamakta özgürdür ama yaşamak için çalışmak zorundadır. Emek gücü, kapitaliste devrettiği bir metadır artık. Bu yüzden çalışmak, yaşamdan yapılan bir özveridir. Kendi faaliyetinin ürünü, bu faaliyetin amacı değildir. Kendi faaliyetinin amacı, hayatta kalmaktır:

“Kendisi için ürettiği şey, dokuduğu ipek, madenden çıkardığı altın, yaptığı saray değildir. Kendisi için ürettiği şey, ücrettir ve ipek, altın, saray, onun gözünde belirli bir miktar geçim aracına, belki de pamuklu bir fanilaya, bir miktar bakır paraya ve bir bodrum katuna indirgenir.”¹⁶

14 A.g.e., s. 120-122.

15 Karl Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 6. baskı, Ankara, 1987, s. 33.

16 A.g.e., s. 43.

Marx, daha 26 yaşındayken, 1844 yılında kaleme aldığı notlarında, Sanayi Devrimi sonrasında yaygınlaşan kapitalist üretim biçiminin zorunlu sonucu olarak ortaya çıkan iki uzlaşmaz sınıfın, burjuvazi ve işçi sınıfının durumunu sık sık ele alır. Burada henüz ekonomik kategorilerle çözümleme yapmaktan uzak olsa da, sınıf olarak proletarya ve insan olarak işçinin düşürüldüğü duruma, sefalet ve yoksulluğa duyduğu derin öfkenin izleri belirgindir. İşçinin sefilliği ürettiklerinin yüceliğiyle ters orantılıdır. İşçi ne kadar çok servet üretirse, üretimin gücü ve kapsamı ne kadar artarsa, kendisi de o kadar yoksullaşır. Ne kadar çok meta yaratırsa, kendisi de bir meta olarak o kadar ucuzlar:

“Emek zenginler için gerçekten çok güzel şeyler yaratır – ama işçi için ürettiği yalnız yoksunluktur. Emek saraylar üretir – ama işçi için ürettiği izbeledir. Güzellik üretir – ama işçi için çirkinlik. İnsan emeğinin yerine makineleri koyar – ama işçilerden bazılarını barbarca bir çeşit çalışmaya iteler ve başka işçileri de makineleştirir. Zeka üretir – ama işçi için ürettiği aptallık, budalalıktır.”¹⁷

Buharlı makinelerin sanayiye uygulanmasıyla insanın kas gücünün eskisi kadar önemi kalmamıştı. Artık fiziksel güç ya da yetenek gerekmiyordu. Bu da, insanlık tarihinde ilk defa rastlanan bir gelişmeye, kadınların ve çocukların kütleli olarak fabrikalarda çalışmalarına yol açtı. Sanayi Devrimi'nin köylerden koparıp şehirlere yığıldığı yeni işçi sınıfı, çok ağır koşullarda yaşıyor ve çalışıyordu. İş saatleri çok uzundu. Ücretler çok düşüktü. Kadın ve çocuk işçiler tümüyle korumasızdı. Fabrika ve atölyelerde kadın ve çocuklara yönelik şiddet yaygındı. Beslenme seviyesi açlık sınırlarında, bedenler deforme ve sağlıksız, yaşam süresi kısaydı. İşçi konutları tıksı tıksı.

Fabrika sistemi usta-kalfa-çırak hiyerarşisi yerine çok sayıda işçinin aynı çatı altında birlikte çalıştığı, özerkliğin hemen hemen hiç kalmadığı, çalışanla çalıştıran arasında ilişkilerin ciddi biçimde ayrıştığı yeni bir sistemdi. Bu, *Komünist Manifesto*'da Marx ve Engels'in vurguladığı gibi, adeta askerî bir hiyerarşiye dayanan, katı, disiplinli, otoriter bir sistemdi. Emekçi yığınlar, sanayi ordusunun sıradan erleri olarak kusursuz bir subaylar ve astsubaylar hiyerarşisinin komutası altına sokulmuşlardı.¹⁸

Zaten işverenlerin kadın ve çocuk emeğine yönelmesinin önemli nedenlerinden biri de, daha ucuz olmasının yanı sıra kadın ve çocukların iş disiplini bakımından daha kolay yönetilebilmesiydi.¹⁹

17 Karl Marx, *1844 Elyazmaları*, s. 69.

18 Marx-Engels, *Komünist Manifesto*, s. 124.

19 1834-47 yılları arasında İngiliz dokuma fabrikalarında çalışan bütün işçilerin dörtte bir kadarı yetişkin erkek, yarınsından çoğu genç kız ve kadın, geri kalanı 18 yaşından küçük oğlan çocuk-

19. yüzyılın ikinci yarısında Kıta Avrupası'nda, Fransa ve Almanya'da, diğer taraftan ABD'de de sanayileşme hızlanmıştı.

Fransa'nın sanayileşmesi Fransız Devrimi'nden sonra hız kazandı. İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da işçi sınıfının çekirdeğini tekstil ve maden işçileri oluşturdu. Sanayileşme İngiltere'ye göre daha geç başlamış olsa da Fransız işçi sınıfının büyük devrimin çalkantıları içinde doğmuş olması, bu ülke işçi sınıfının dünyanın geri kalanından çok daha fazla politik olması sonucunu doğurdu. Bu yüzden de, Fransız işçi sınıfının sınıf mücadeleleri tarihi içinde her zaman özel bir yeri oldu. İşçi sınıfıyla burjuvazi ilk defa 1848'de Fransa'da cepheden karşı karşıya geldi. Burjuvazinin ilk işçi katliamı 1848-1849 devrimlerinin yenilgisinde Fransa'da yaşandı. Dünya işçi sınıfı tarihinin unutulmaz 1871 Paris Komünü de Fransız işçi sınıfının eseri oldu. 20. yüzyılın başında Fransız sendikal hareketi kitlesel boyutlara ulaşmış, 1905 yılında Fransız sosyalist grupları Sosyalist Parti çatısı altında birleşerek parlamentoda etkili bir grup oluşturmuşlardı.²⁰

Almanya'nın sanayileşmesi ve Alman işçi sınıfının doğuşuysa hem daha geç başladı hem de diğerlerine göre farklı bir yol izledi. Feodal senyörler, topraklarının sahibi olarak kaldıkları gibi, bürokrasi ve orduda feodal ayrıcalıklarını korumaya devam ettiler. Alman burjuvazisi, işçi sınıfına karşı feodal bürokrasi ve orduyla işbirliğine girişmekten kaçınmadı. Bu anlamda, korkaklığıyla ün kazandı. Marx, 1867 yılında, *Kapital*'in ilk baskısına yazdığı önsözde Almanya'nın bu durumuna özel olarak vurgu yapar. Alman okura önce çalışmasında neden İngiltere'yi incelediğini açıklar. Bunun nedeni, İngiltere'nin, kapitalist üretim tarzının ve bu tarza karşılık gelen üretim ve değişim koşullarının klasik yurdu olmasıdır. Almanya'da işlerin henüz İngiltere'deki kadar kötü olmadığını düşünen okuru şöyle uyarır:

lardı. Hobsbawm, s. 95. İngiltere'de on yaşından küçük çocukların ve kadınların madenlerde çalıştırılmaları ancak 1842 yılından sonra yasaklandı.

Engels'in, 1842-1844 yıllarında, yaklaşık iki yıl kaldığı ilk İngiltere yolculuğu sonunda topladığı belgelere ve kişisel gözlemlerine dayanarak yazdığı *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* 1845 yılının Haziran ayında Almanya'da yayımlandı. Burjuva eleştirmenler tarafından "öfke, kan ve hürsle yazılmış bir cinayet ve kundakçılık çağrısı" olarak yorumlanan kitap, 1840'lı yıllarda İngiltere'nin başta Londra ve Manchester olmak üzere sanayi kentlerinde ve kasabalarında yaşayan işçilerin, işçi kadınlar ve işçi çocukların dayanılmaz yaşam koşullarının çok canlı bir anlatımını içermektedir. Türkçe baskının "Sunu"sunda Hobsbawm, kitapla ilgili olarak "Gerçek şu ki, Engels'in kitabı, 1845'te olduğu gibi bugün de, o dönemin işçi sınıfı hakkında yazılmış en iyi tek kitaptır" demektedir.

- 20 Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın esin kaynağı Fransız sosyalizmi ve Fransız Sosyalist Partisi'dir. Bu yılların ünlü Fransız sosyalisti Jean Jaures özellikle Fransa'ya yolu düşen Osmanlı aydınları arasında sempatiyle karşılanmış, üzerlerinde etkili olmuştur. 1910 yılında, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı olan *İştirak* dergisinde Jaures'in Osmanlı sosyalistlerine başarı dileyen bir mektubu da yayımlanmıştır.

“De te fabula narratur: Bu öyküde senin sözün ediliyor... Sanayi yönünden daha çok gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş olan ülkeye ancak kendi geleceğinin imgesini gösterir.”²¹

Marx ve Engels, 1850 yılından sonra İngiltere’de yaşamak zorunda kaldırlarsa da, Almanya’yla yakından ilgilenmeye devam ettiler. 1875 yılına gelindiğinde, 1863 yılında kurulan Alman İşçileri Genel Derneği ile Marx ve Engels’e yakınlığıyla bilinen Bebel ve Liebknecht’in Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi birleşerek, ilk işçi sınıfı partisini kurdular. 1878 yılında çıkan ve sosyalist örgütlenmeleri yasaklayan kanununun 1890 yılında yürürlükten kaldırılması üzerine Almanya işçi sınıfı hareketi çok büyük bir ivme kazandı. 1900’lü yıllara geldiğimizde Almanya dünyanın en büyük sanayi ülkelerinden, Alman işçi sınıfı da en örgütlü güçlerinden biriydi.

Rusya’da sanayileşme ve işçi sınıfının oluşumu 1861 reformuyla serflüğün kaldırılmasından sonra hız kazandı. 1875 ve 1878 yıllarında Güney Rusya ve Kuzey Rusya İşçileri Birliği kuruldu.²² Marx ve Engels’in eserlerini Rusçaya çevirmiş olan Georgi Plehanov ilk Rus Marksist örgütü olan Emeğin Kurtuluşu’nu 1883 yılında kurdu. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin (RSDİP) ilk kongresi 1898 yılında toplandı. 1900’lü yılların başlarından itibaren Rusya’da da işçi hareketleri görülmeye başlandı. 1904 yılında, 140 binden fazla işçinin bazı temel hakların tanınmasını içeren bir dilekçeyi sunmak üzere Kışlık Saray’a doğru yapmak istedikleri yürüyüşe ateş açılması üzerine binden fazla işçi öldürüldü. Bu olay dünya işçi sınıfı tarihine “Kanlı Pazar” olarak geçti. 1905 yılıyla birlikte grevler ve çatışmalar artarken, kendine özgü bir örgütlenme olan “İşçi Sovyetleri” kurulmaya başlanmıştı.²³

DOĞUŞUNDAN BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NA KADAR İŞÇİ SINIFI HAREKETİ VE SOSYALİZMİN BAŞLICA GELİŞMELERİ

Britanya’da Makine Kırıcılık (Luddizm)

Britanya’da ortaya çıkan makine kırma hareketi, 1790’lı yıllarda bu işe öncülük ettiği var sayılan Ned Ludd adında birinden dolayı “Luddizm” veya “Ludculuk” olarak anılır.²⁴ Endüstrileşme sürecinin başlarında Fransa, Almanya, Rusya gibi pek çok Avrupa ülkesinde işçilerin işyerlerine saldırdığı,

21 Karl Marx, *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1986.

22 *Karl Marx-Biyografi*, SBKP Merkez Komitesi Marksizm-Leninizm Enstitüsü, çev. Ertuğrul Kürkçü, Sorun Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 2008, s. 484.

23 Erkan Aydoğanoglu, *İşçi Sınıfı Tarihi*, Tarem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 60.

24 Ned Ludd hakkında biyografik bilgi yoktur. 19. yüzyıl makine kırıcıları kendileri için bu adı benimsemişlerdir.

iş makinelerini kırdığı, tahrip ettiği görülmüştür. Ancak 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ilk otuz yılında Britanya’da yaşanan makine kırıcılık hareketi, diğer ülkelerde yaşananlardan belirgin bazı farklılıklar gösterir.

Britanya’da makine kırma hareketi yüz yıl gibi uzun bir zamana yayılmıştır. Kumaş üreticilerinin daha 1718 yılında, parlamentoya başvurarak, ileri sürdükleri koşullara uymadıkları takdirde dokuma işçilerinin kendilerini, evlerini yıkmak ve işyerlerini yakmakla tehdit ettikleri yönünde şikâyetle buldukları görülür. 1726-27’de Somerset, Wiltshire, Gloucestershire ve Devon’da dokumacılar patronların ve grev kırıcıların evlerine zorla girerek, dokuma tezgâhlarını ve diğer aletleri parçaladılar. Northhumberland kömür havzasında kömür ocaklarının ağzındaki makinelerin yakılması 1740’larda işçilere kayda değer bir ücret artışı kazandıran büyük isyanların bir parçasıydı. 1765 isyanlarında makineler yine paramparça edilmiş, madendeki kömür ateşe verilmişti. Makine kırma, ücret indirimine karşı direniş hareketinin bir parçası olan ünlü 1778 isyanlarında kullanılan en önemli silahtı. 18. yüzyıl boyunca olaylar bu şekilde sürüp gitti.²⁵

Hareket doruk noktasına 1811-1817 yılları arasındaki ulaştı. Bu yıllar, ülke çapında şiddetli bir açlık krizinin yaşandığı yıllardı. Bu dönemde Luddculuk, orta İngiltere’de üç yöre ve üç meslekte yoğunlaşmıştı: West Riding’de kırpıcılar, güney Lancashire’de pamuklu dokumacılar ve Leicestershire ve Debyshire’in kimi yörelerini kapsayacak şekilde Nottingham’da odaklaşan makineli örücüler.²⁶

19. yüzyılın başlarındaki Luddist hareket iyi örgütlenmiş, gizlilik kurallarına titizlikle uyan, disiplinli ve silahlı bir hareketti. Güvenlik ve iletişim yöntemleri çok gelişmişti. Düşük ücretlerle, nitelsiz işçileri çalıştıran işverenleri veya grev kırıcıları izliyorlar, uyarı mektuplarıyla tehdit ediyorlar,²⁷ uyarıları göz önüne alınmazsa yüzlerce kişilik gruplar halinde kasabadan kasabaya gizlilik içinde hareket ederek tüfekler, tabancalar, baltalar ve çekiçlerle silahlanmış olarak hedef aldıkları imalathaneleri basıyor, makineleri parçalayıp ateşe veriyorlardı. Baskın tamamlandıktan sonra askeri bir disiplin içinde geri çekilip ortadan kayboluyorlardı. Saldırıları sırasında yüzlerini gizleyen maskeler takıyorlar, başlarındaki yöneticiye “General” diye hitap ediyorlar, emirlerine kayıtsız şartsız uyuyorlardı. O kadar ki, halk arasında hepsinin kutsal bir yeminle liderlerine bağlı olduğuna, “General’in” emirlerine uymamanın cezasının ölüm olduğuna dair yaygın bir inanç oluşmuştu. Bu yüzden,

25 Eric Hobsbawm, *Sıra Dışı İnsanlar, Direniş İsyan ve Caz*, çev. Işitan Gündüz, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 17.

26 E.P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2006, s. 629.

27 Uyarı-tehdit mektupları genellikle “General Ned Ludd” olarak imzalanıyordu.

makine kırıcılık idamla cezalandırılan bir suç haline getirilirken, 1812 yılında suç işlemek amacıyla yemin edilmesi de büyük bir suç haline getirilmişti.

Bazı büyük fabrikalar adeta köylü ayaklanmaları sırasında saldırılardan korunmak için silahlanan şatolar gibi silahlanmaya başlamışlardı. Bazılarında geceleri silahlı askerler ve işçiler nöbet tutuyordu. Saldırlara karşı koy-mak amacıyla mazgallar açılıyor, merdivenlere çivili merdaneler ve asit tank-ları konuluyordu. Sonradan Luddcular tarafından öldürülen öfkeli bir fabri-katör fabrikasına top bile yerleştirmişti.

1812'de, 120 bin asker Britanya adasında Luddculara karşı harekât halin-deydi. Yine de tam olarak başarılı olunamadı. İhbarcılara büyük ödüller vaat edilmesine karşın, bazen yüzlerce tanığın önünde gerçekleşen saldırılardan sonra bile tek bir kişi yakalanamıyordu. Halk arasında, saldırılardan sonra yaralı olarak civar köylerde saklanan Luddcular, onları ele vermeyen dok-torlar ve papazlar, kendi Luddcularını saklayan küçük üreticiler ve kanıtları görmezden gelen asker hikâyeleri yayılmıştı. Bazen, ölüm korkusu altın-da konuşan ve arkadaşlarını ihbar eden olursa, bunlar tamamen toplumdan dışlanıyorlardı.

Makine kırıcılık, işçilerin kendilerini işsiz bırakan makinelere duydukları öfkeyle yöneldikleri kör bir şiddet olarak açıklanamayacak kadar karmaşık bir harekettir. Bu konuda en kapsamlı araştırmayı yapmış olan Thomp-son, sorunu ilkel bir tepki ya da 18. yüzyıl boyunca sıklıkla görülen yiyecek ayaklanmalarının bir devamı olarak görmez. Söz konusu olaylara paternalist-koruyucu mevzuatın ortadan kaldırılması ve *laissez faire* ekonomi politiğinin yol açtığı kanısındadır.²⁸ Yaşananlar, geçmişin paternalist geleneğinin hü-kümsüz kalması üzerine, endüstri kapitalizmine yönelik bir duygu patlamasıdır. Yine de makine kırıcılar geçmişe saplanıp kalmamışlardı. Eski kuşakların çalışanlarının sahip olduğu hakları, yeni uygulamalara örnek olması için talep etmekteydiler. Zamana yayılan çeşitli talepleri arasında yasal asgari ücret, kadın ve çocukların çok az ücretle çok fazla çalıştırılmasının kontrolü, maki-nelerin işsiz bıraktığı vasıflı işçilere işverenlerin iş bulma yükümlülüğü, kalitesiz ürünlerin yasaklanması ve sendikal birleşme hakkı gibi konular vardı.²⁹

Osmanlı'ya baktığımızdaysa Donald Quataert, 19. yüzyılda fabrikaların yakılmasının “Anadolu'nun içtimai tarihinin bir parçası” olduğunu öne sürer. 1860'larda Bursa'da, 1880'lerde Bergama'da ve 1908'de Uşak'ta fabrikaların yakıldığını belirtmektedir. Lakin Quataert, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki “fabrika yakmaları” için “protestolar muayyen müesseselere karşıydı ve hiç-bir zaman [İngiltere'deki] Ludd'cu protestoları gibi bir fabrikanın diğer bir

28 Thompson, s. 654.

29 Thompson, s. 663-699. Osmanlı-Türkiye işçi sınıfı hareketleri tarihine Thompson'un bu yaklaşımı çerçevesinde bakmanın çok yararlı sonuçlar doğuracağı açıktır.

fabrikayı protesto etmesi şeklinde olmadı” diyerek Luddizm’den anladığının burada anlatılanlardan biraz farklı olduğunu düşündürmektedir.³⁰

Britanya’da Chartist Hareket

Chartist hareket, adını 1838 yılında Londra Emekçiler Derneği’nin (Londoner Working Men’s Association) yasallaşması için parlamentoya sunmak üzere hazırladığı Halkın Bildirgesi’nden (Peoples Charter) alır.

Britanya’da sendikal örgütlenmenin önünde engel oluşturan “Uzlaştırma Yasaları” 1824’te kaldırıldı. Bu tarihten sonra, o zamana kadar varlıklarını yasadışı olarak sürdürmüş olan işçi sınıfı örgütlenmeleri yasalık kazandılar. Britanya’da Kıta Avrupası’na oranla daha az olsa da, seçim sisteminde ve parlamenter düzende aristokratik ayrıcalıkların kalıntıları sürüyordu. Artık çok güçlenmiş olan endüstri burjuvazisi parlamenter düzenin demokratlaştırılması, gümrük tarifeleri ve dış politika konularında daha fazla söz sahibi olmak istiyordu. Dolayısıyla, seçmen tabanının ve parlamenter temsilin genişletilmesine yönelik seçim reformu taleplerinde endüstri burjuvazisinin ve işçi sınıfının çıkarları uyum içindeydi.³¹

Britanya’da 1837-1843 yılları arasında tüm ülkeyi etkisi altına alan bir ticari bunalım ve işsizlik yaşanmıştı. Bu tarihe kadar işçi sınıfının mücadelesi ekonomik taleplerle sınırlıydı. Çatışmalar genellikle iş saatlerinin uzunluğu, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ücret anlaşmazlıkları gibi sorunlar etrafında yoğunlaşmıştı. 1836 yılında kurulan Londra Emekçiler Derneği bir parlamento reform tasarısı hazırladı. Halkın Bildirgesi’yle birlikte işçi sınıfı ilk defa seçim sisteminin demokratikleştirilmesine yönelik siyasal taleplerde bulunuyordu. Bildirgede yer alan talepler şunlardı:

1. Reşit, akıl yetenekleri yerinde ve cürüm işlememiş her erkeğin oy hakkına sahip olduğu genel oy sistemi.
2. Parlamentosunun yıllık dönemler halinde toplanması.
3. Yoksul insanların da seçime katılabilmesi, parlamento üyelerine ödeme yapılması.
4. Burjuvazinin rüşvet ve yıldırımlarını önlemek için seçimlerde gizli oy sistemi.

30 Donald Quataert, “19. Yüzyıla Genel Bakış İslahatlar Devri 1812-1914”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1600-1914*, cilt 2, (ed.) Halil İnalcık, Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, s. 996. Başka bazı yazarlar da hiçbir ciddi veriye dayanmaksızın Osmanlı topraklarında da makine kırma olaylarına rastlandığını yazsalar da bu iddia hiç inandırıcı görünmüyor.

31 Wolfgang Abendroth, *Avrupa İşçi Hareketleri Tarihi*, çev. Ali Çakıroğlu, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1974, s. 18 ve 21.

5. Eşit temsil sağlamak üzere nüfusa göre oluşturulan eşit seçim çevreleri.
6. Her seçmenin seçilebilir olması için, en az 300 sterlinlik mülk sahibi olma koşulunun kaldırılması.³²

1838 dilekçesi 1 milyon 200 bin kişi tarafından imzalandı. Parlamento dilekçeyi reddetti. Dilekçenin reddinden sonra Chartist hareket içinde farklı eğilimler ortaya çıktı. Buna rağmen dilekçeyi imzalayanların sayısı 1842 yılında 3 milyona ulaşmıştı.

1842-1848 yılları arasında bazı toplumsal iyileştirmelerin ardından hareket 1848'de kabul edilen ve iş gününü on saatle sınırlayan yasayla doruğuna ulaştı. Bununla beraber, aynı tarihlerde Chartist liderlerin tutuklanması ve örgütlenmesinin dağıtılması İngiliz işçi sınıfının kazanımlarının kalıcı olamaması sonucunu doğurdu. Fransa'da Haziran 1848 ayaklanmasının ezilmesinden sonra Chartist hareket gücünü kaybetti.³³

Karl Marx ve Friedrich Engels: *Komünist Manifesto'nun Yayınlanması*

1818'de Marx doğduğunda Almanya'nın siyasal ve ekonomik birliği henüz gerçekleşmemişti. Ortaçağ'dan kalma hukuk anlayışı varlığını sürdürmekteydi. Her birinin kendi gümrük duvarları, para birimi, prensleri, kralları, yöneticileri vb. olan 38 Alman devleti mevcuttu. 19. yüzyılın başlarından beri Alman ilerici güçlerinin hedefi Alman birliğinin sağlanması ve tüm Almanya'nın birliğini temsil edecek bir parlamentonun açılmasıydı. Ancak Alman burjuvazisi, burjuva devrimi için kararlı adımlar atmak yerine, toprak aristokrasisiyle uzlaşma eğilimleri taşıyordu.

1835'te Bonn Üniversitesi'nde hukuk okumaya başlayan Marx, bir yıl sonra Berlin Üniversitesi'ne geçti. Marx, Berlin'e geldiğinde Hegel dört yıl önce ölmüştü ve öğrencileri arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. Marx, aralarında Feuerbach'ın da bulunduğu genç sol-Hegelci gruba katıldı. Bu grup din eleştirisinden yola çıkarak, Prusya mutlakiyetçiliğinin eleştirisine yönelmiş, düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü gibi taleplerle, ilerici Alman burjuvazisinin sözcüsü haline gelmişti.

32 "Çartizim, burjuvaziye karşı çıkışın yoğunlaştırılmış biçimidir." Engels, *İngiltere'de Emekçi...*, s. 303-304.

33 Marx, *Kapital*, 1. cilt, s. 299. Marx, 1848 sonrasını şöyle anlatıyor: "Kıta Avrupası'nda olduğu kadar İngiltere'de de egemen sınıfların bütün fraksiyonlarını, toprak ağaları ile kapitalistleri, borsa kurtları ile dükkancıları, himayeciler ile serbest ticaretçileri, hükümet ile muhalefeti, rahipler ile zındıkları, genç orospular ile yaşlı rahibeleri, mülkiyetin, dinin, ailenin ve toplumun kurtarılması ortak feryadında birleştirdi. İşçi sınıfı, her yerde lanetlenmiş, yasadışı ilan edilmiş ve suçlanmıştı. Artık fabrikatörlerin elini-kolunu bağlayan bir şey kalmamıştı."

Marx, 1842 başında Köln'de yayımlanmakta olan *Rheinische Zeitung*'da çalışmaya başladı. Gazete Ren bölgesinin liberal burjuvazisinin yayın organıydı. Birkaç ay sonra Marx gazetenin editörü oldu ve *Rheinische Zeitung* kısa bir süre içinde burjuva-demokrat muhalefetin sözcüsü haline geldi.

Gazetenin yazarları arasında o sırada bulunduğu İngiltere'den haberler gönderen Engels de vardı: 1820'de doğan ve 1840-1842 yılları arasında askerlik yapmak için Berlin'e giden Engels, Berlin Üniversitesi'nin serbest seminerlerine katılarak sol-Hegelci çevrelerden etkilendi. Çeşitli dergi ve gazetelere yazılar yazmaya başladı. 1842 yılında, ailesinin tekstil işletmesinin bir şubesinin bulunduğu Manchester'a gitmek üzere Almanya'dan ayrılırken, Köln'de Marx'la tanıştılar.

Mart 1843'te gazeteden ayrılan Marx, Fransız felsefesi ve sosyalizmiyle ilgilenmeye başladı. Hegel'in *Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi* üzerinde çalışarak, genç Hegelciler'den koptu; Ekim 1843'te Paris'e yerleşti. Burada Fransa'nın önde gelen bütün sosyalistleriyle ve Bakunin'le tanıştı. Engels'le ortak çalışmalara başlayan Marx, 1845 sonlarında artık devrimci çevrelerin tanıdığı, özellikle sürgündeki devrimcilerle yakın ilişkileri olan bir teorisyen olarak kabul edilmeye başladı.

Marx ve Engels 1846'da, yaklaşmakta olan devrimci dönemde işçi sınıfını burjuva demokratik hareketten ayıracak, bağımsız bir örgütlenme oluşturmak için harekete geçtiler. İngiltere, Fransa ve Almanya proletaryasını bir araya getirecek bir örgütlenme gerçekleştirmek amacındaydılar. Bu amaçla, birbirleriyle sıkı bir iletişim ve eylem birliği içinde olacak komünist örgütlenme büroları kurmaya karar verdiler. 1846 yılında, o sırada Marx'ın yerleşik bulunduğu Brüksel'de "Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi" kuruldu.

Londra'da Alman sürgün işçilerin gizli örgütü olan "Haklılar Birliği" ve onun "Alman İşçileri Eğitim Derneği" ile daha önceden temasları olmuştu, ancak Marx bu grubu sekter-komplocu-ütopik sosyalistler olarak gördüğü için fazla yakınlaşmamıştı. "Haklılar Birliği" 1846 yılında, "bir proletarya partisi kurmanın gerekliliği", "burjuvazinin çeşitli kesimlerine karşı alınacak tutum" vb. sorunları tartışmak üzere enternasyonal komünist bir kongre toplanması çağrısı yapan bir genelge yayımladı. Kongrenin 1847 yılının Mayıs ayında toplanması öngörülüyordu. "Haklılar Birliği"nin önerileri, kongre çalışması için Marx ve Engels'ten de yardım isteyerek, onları birliğe katılmaya davet ettiler. 1847 yılının başında gerçekleştirilen görüşmelerden sonra, "Haklılar Birliği"nin yeni bir temel üzerinde örgütlenmesinin kabul edilmesinin ardından, Marx ve Engels "Haklılar Birliği"ne katıldı. Kongrenin gündemi Birlik'in baştan aşağı yeniden örgütlenmesi, yeni kurullar oluşturulması, yeni bir program kabul edilmesi ve bir yayın organı çıkarılması olarak belirlendi.

Kongre, Haziran 1847’de, Londra’da toplandı. Engels’in katıldığı kongrede “Haklılar Birliği” adı, “Komünist Birlik” olarak değiştirildi. Bir sonraki kongrede kabul edilmek üzere bir tüzük taslağı hazırlandı. Programa temel oluşturması amacıyla, Engels’in hazırladığı “Komünist İnanç Bildirimi” (Credo) kabul edildi. Kongre, eski sloganı olan “Bütün İnsanlar Kardeşir” yerine “Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin” sloganını kabul etti.

Komünist haberleşme komiteleri, “Komünist Birlik” ile kaynaştırıldı. Başında Marx’ın bulunduğu Brüksel komitesi fiilen birliğin yönetim merkezi haline geldi. Marx ve Engels’in inisiyatifiyle Brüksel’de “Alman İşçileri Eğitim Derneği” kuruldu. Birliğin bir sonraki kongresi, aynı yılın sonunda toplandı. Bu kongreye Marx da katıldı. On gün süren tartışmalardan sonra, Marx’ın savunduğu temel ilkeler oy birliğiyle kabul edildi ve kongre Marx ile Engels’i ayrıntılı bir program yazmakla görevlendirdi. Böylece Engels’in önceden hazırladığı metinlerin geliştirilmesiyle *Komünist Manifesto* oluşturuldu. Manifesto, 1848 yılının Şubat ayında Almanca ve *Komünist Parti Manifestosu* başlığıyla imzasız olarak yayımlandı. Manifestonun yazarlarının Marx ve Engels olduğu ilk olarak Temmuz 1850 tarihli İngilizce baskıda açıklandı.

Komünist Manifesto akademik bir inceleme olarak yazılmamıştı. Avrupa’nın uluslararası bir devrime çok yaklaştığını düşündükleri bir zaman diliminde, Marx ve Engels’in kamuoyuna ilan ettikleri bir siyasal program, bir mücadele çağrısıydı. “Burjuvalar ve Proleterler” başlıklı birinci bölüm madeci tarih anlayışının anahtarı olan, “Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir” cümlesiyle başlar.³⁴ Ortaçağ’dan başlayarak modern burjuvazinin oluşumu, burjuvazinin yarattığı dünya pazarının özellikleri analiz edilir. Kapitalist üretim biçiminin –ama kapitalist sözcüğünü kullanmaksızın– zorunlu sonucu olarak işçi sınıfının ortaya çıkışı ve iki sınıf arasındaki sınıf mücadelesinin olası sonuçları ele alınır. “Proleterler ve Komünistler” başlıklı ikinci bölümde başta üretim araçlarının özel mülkiyeti üzere evlilik, aile, ulus, din gibi Marksizmin halen en çok tartışılan alanlarında “burjuvazinin suçlamalarına” cevap verilir. “Sosyalist ve Komünist Literatür” başlıklı üçüncü bölüm Marx ve Engels’in kendilerini o tarihte var olan küçük burjuva, burjuva, gerici ve ütopyacı olarak isimlendirdikleri diğer sosyalist akımlardan ayırmak için bu akımların eleştirisine yöneldikleri bölümdür. “Komünistlerin Çeşitli Muhalefet Partileri Karşısındaki Konumu” başlıklı dördüncü bölümdeyse İngiltere, Kuzey Amerika, Fransa, İsviçre, Polonya ve Almanya’daki çeşitli partilerle kuracakları ilişkilerin ilkelerini ve özü demokratlarla ittifak olan taktiklerini açıklıyorlardı.

Engels, 1888 tarihli önsözde, *Manifesto*’nun 1887 yılında İstanbul’da Er-

34 Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, çev. Nail Satlıgan, Tektas Ağaoğlu, Şükür Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 22.

menice bir çevirisinin hazırlandığını, ancak yayıncının ve çevirmenin korkması nedeniyle kitabın yayımlanamadığını yazmaktadır.³⁵ Maalesef böyle bir çeviri günümüze kadar bulunamamıştır. *Manifesto*, Türkçede ilk defa 1923 yılında Şefik Hüsnü çevirisiyle Aydınlik Yayınları tarafından *Komünist Beyanamesi* adıyla yayımlanmıştır.

1848-1849 Devrimleri

1848-1849 yıllarında Avrupa'yı bir uçtan bir uca saran ayaklanma ve devrim dalgası, sadece işçi sınıfı hareketi ve sosyalizm tarihi açısından değil, modern Avrupa siyasal tarihinin oluşumu bakımından da önemli sonuçlar doğurmuştur.

1848-1849 ayaklanmalarının kendinden önce ve sonra yaşanan devrim deneyimlerinden belirgin bazı farklılıkları vardır. Bu farklılıkların en göze görünür olanı, ayaklanmaların coğrafi olarak yaygınlığı ve eş zamanlılığıdır. Bir-bir buçuk yıl gibi kısa bir sürede Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya ayaklanmalarla sarsılmış; Paris, Viyana, Berlin başta olmak üzere büyük Avrupa şehirlerinde barikat savaşları yaşanmıştır. Bu devrim dalgası, Avrupa çapında yaşanan ilk ve son uluslararası devrim hareketi olmuştur.

Bu devrim dalgası sonucunda, ayaklananlar her ne kadar kalıcı sonuçlar elde edememiş olsalar da, 1815 sonrası oluşturulmaya çalışılan "Viyana Düzeni" tarihe karışmıştır. Viyana Kongresi kararlarıyla oluşturulan ve başta Avusturya-Macaristan başbakanı Metternich olmak üzere Prusya ve Rusya gibi Avrupa'nın tutucu güçleri tarafından titizlikle korunan düzen birkaç gün içinde darmadağın olmuştur. Krallar, imparatorlar, prensler ve Metternich'in kendisi, ülkelerinden veya başkentlerinden kaçmak zorunda kalmışlardır.

Masa başında, geniş halk kitlelerinin taleplerini göz ardı ederek oluşturulan uluslararası düzenlerin kalıcı olamayacağı gerçeği 1848-1849 devrimlerinden çıkarılan en önemli derslerden biridir. Viyana düzeninin görmezden geldiği, yok saymak istediği ulusal talepler daha fazla bastırılmadı. Polonya, Macaristan, İtalyan, Çek, Hırvat velhasıl, bir hanedanın yahut bir başka ulusal gücün tahakkümü altında yaşayan halklar, ulusal taleplerle ayaklandı. İtalyan ve Alman ulusal birliğinin sağlanması için ilk ciddi ayaklanmalar da bu devrim günlerinde yaşandı. Daha sonra bu birlikleri sağlayacak olan Almanya'da Otto von Bismarck; İtalya'da Mazzini, Garibaldi, Kont Cavour gibi siyasetçiler 1848 devrimleri sırasında ilk defa siyaset sahnesinde göründüler.

35 A.g.e., s. 62.

Sadece Marx ve Engels değil,³⁶ sosyalizmin çeşitli akımlarının temsilcisi ve önderleri olan L. Blanc, Auguste Blanqui, Proudhon, Bakunin gibi isimler de 1848-1849 devrimlerinin içinde yer aldılar.

Fransa'da 1848 Devrimi

Aslında Fransa'da 1848 kasırgasının ipuçları 1830 devrimlerinde görül-müştü. Fakat 1830 ayaklanmalarının gücü, 1815 Viyana Kongresi ile ku-rulan düzeni sarsmaya yetmemişti. 1830 devriminde Bourbon hanedanının tahtta bulunan kralı X. Charles tahttan indirilerek yerine “burjuva kral” ya-hut “yurttaş kral” olarak anılan, Orleans hanedanından Louis-Philippe çık-a-rılmıştı. Hiç kuşku yok ki, Louis-Philippe'in tahta çıkışını sağlayan güç, hal-kın ve burjuvazinin gücüydü.

Fransa dışında, Avrupa'nın Belçika, İspanya, Portekiz gibi, Rusya ve Avus-turya İmparatorluğu'nun –Viyana düzeninin simgesi haline gelmiş bulu-nan Avusturya Başbakanı Metternich'in– kolunun uzanamadığı bölgelerinde kısmen anayasal demokratik nitelikte gelişmeler kaydedilmişti. İngiltere'de Chartist hareket büyük bir gelişme yaşamıştı. Ancak İtalyan, Alman, Polon-ya ulusal-demokratik hareketleri söz konusu ikili tarafından bastırılmıştı.

Fransa, 1830'dan sonra anayasal-burjuva bir krallık olmakla beraber, Marx'ın analizine göre Louis-Philippe zamanında egemen olan Fransız bur-juvazisi değil, onun bir kesimiydi. Bu kesim bankacılar, borsa kralları, de-miryolu kralları, kömür ve demir madeni sahipleri, orman sahipleri ve top-rak sahiplerinin onlara bağlı bölümü, mali aristokrasi denilen kesimdi. Asıl sanayi burjuvazisi meclislerde ancak azınlık olarak temsil edilmekteydi. Kü-çük burjuvazi ve köylülük siyasal iktidarın tümüyle dışında bırakılmıştı.³⁷ Monarşiyle mali aristokrasi, ekonomik çıkarlarla birbirlerine bağlanmış du-rumdaydı. Sürekli hale gelen bütçe açıkları ve borçlanmalar, burjuvazinin monarşiyle bütünleşmiş kesimini zenginleştirirken sanayiye, ticaret ve tarı-mı tehdit ediyor ve zarara uğrattıyordu. Kısacası, burjuvazinin üretken kes-i-mi kendini tehdit altında görüyordu. Burjuvazinin bir kesiminin monarşi-ye birlikte kurduğu egemenlik, kapitalizmin gelişmesinin önünde engel ha-line gelmişti.

1845 yılında Avrupa çapında yaşanan ticari ve sınıf bunalım ve ekonomik daralma, 1847 yılındaki ürün yetersizliği ve kıtlıkla birleşerek, halkın geniş

36 Marx, Fransa deneyimini *Fransa'da Sınıf Savaşları* ve *Louis Bonaparte'nin 18. Brumaire'i* ile, Engels ise Almanya'da yaşananları *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim* çalışmasıyla analiz etti. Marksizmin en önemli kavramları arasında, belki de ilk sırayı alması gereken “proletarya dik-tatörlüğü” kavramını Marx ilk defa 1848 devrimlerinden sonra telaffuz etmiştir.

37 Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşları 1848-1850*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, 4. baskı, An-kara, 1996, s. 33.

kesimlerinin yaşamını tehdit eder hale gelmiş, fiyatlar yükselmiş, temel gıda maddelerinin temininde sıkıntılar baş göstermişti. Fransa'da burjuva muhalefet, mecliste çoğunluğu ele geçirmesini sağlayacak bir seçim reformu için harekete geçti. Paris'te öbeklenmiş durumdaki Fransız işçi sınıfı yoğun bir sosyalist propagandanın etkisi altındaydı. Reformist-sosyalist Louis Blanc; anarşist-ütopyacı sosyalist Proudhon; jakoben mirasın sürdürücüsü, komplotu-devrimci komünist Louis Auguste Blanqui, Fransız sosyalist ve işçi hareketinin önderleriydiler. Burjuva muhalefetle Paris proletaryası birkaç ay sonra silahları birbirlerine çevireceklerinden habersiz, iktidardaki monarşi ve yozlaşmış mali aristokrasiye karşı işbirliğine girmekte zorluk çekmediler.

Burjuva muhalefeti, 1840'lı yıllarda, toplanma özgürlüğüne getirilen kısıtlamaları aşmak için akşamları bütün muhalefet kesimlerinin katılabildiği yürüyüşler düzenliyordu. Yürüyüşlerin ardından meydanlara kurulan çadırlarda bir araya gelinip konuşmaların yapıldığı yemekli toplantılar yapılıyor, bir tür toplu ziyafetler veriliyordu. 1847-1848 kış ayları boyunca Paris'te yetmiş ziyafet ve yürüyüş düzenlenmişti. 21 Şubat 1848 akşamı düzenlenecek yürüyüş ve yemek Guizot hükümeti tarafından yasaklandı.³⁸ Bu yasaklama kararına karşı ayaklanma o gece başladı. Halk silah dükkânlarını yağmaladı, postaneyi, istasyonu, emniyet müdürlüğünü ele geçirdi. Sokaklara barikatlar kuruldu. Özgürlükçü eğilimleri nedeniyle tahta çıkarılmış olan Louis-Phillippe talepler karşısında harekete geçmekte geç kalmıştı. Şiddetli bir liberalizm karşıtı olarak tanınan Guizot'yu son güne kadar başbakanlıkta tutmakta ısrar etti. Kral, 24 Şubat'ta milli muhafızın da kontrolünü kaybetmesi üzerine, altı yaşındaki torunu lehine tahttan feragat ederek Paris'ten kaçtı.³⁹

Aynı gece işgal edilen mecliste hemen bir geçici hükümet kuruldu. İki tanınmış sosyalist, Louis Blanc ve Blanqui'nin "Mevsimler Derneği"nin önde gelen üyelerinden biri, asıl adı Alexandre Martin olan ancak "İşçi Albert" olarak tanınan Albert hükümet üyesi oldular.⁴⁰ Geçici Hükümet, 25 Şubat 1848'de Fransa Cumhuriyeti'ni ilan etti.

1848 Şubat devrimini gerçekleştiren başlıca iki güç odağı mevcuttu. *National* gazetesi etrafında toplanan, programı genel oy, meclise karşı sorumlu bakanlar, basın ve örgütlenme özgürlüğü talepleriyle sınırlı olan ılımlı cumhuriyetçilerle; *La Reforme* gazetesi etrafında bir araya gelen, sadece siyasal demokrasi talepleriyle yetinmeyip emeğin örgütlenmesi, üretici kooperatif birlikleri kurulması, demiryolları, sigorta şirketleri ve temel sanayinin devletleştiril-

38 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 103.

39 *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, çev. Sabiha Bozbağlı, Cem Yayınevi, 3. basım, İstanbul, 1974, s. 296.

40 Bazı kaynaklarda Flocon da hükümete girmiş olarak gösterilmektedir. Ferdinand Flocon, devrimden sonra Marx'ı "Fransız halkı adına" Fransa'ya davet eden kişidir. Marx, Flocon'un geçici hükümet üyesi olduğunu yazmıyor.

mesini savunan radikal cumhuriyetçiler ve sosyalistler.⁴¹ Cumhuriyetin ilanıdan itibaren bu iki güç odağı, tarihin iki yeni sınıfı, burjuvazi ve proletarya olarak görünürde işbirliği içinde gerçekteyse çıkarları birbiriyle uyuşması mümkün olmayan iki sınıf olarak karşı karşıya kaldılar. Devrim nasıl bir devrim, cumhuriyet nasıl bir cumhuriyet olacaktı? Siyasal devrim, toplumsal devrime dönüşebilecek miydi? Cumhuriyet, demokratik ve toplumsal bir cumhuriyet olabilecek miydi? Kısacası, cumhuriyetin bayrağı üç renkli bayrak mı, yoksa ayaklanmanın kızıl bayrağı mı olacaktı henüz belirsizdi.⁴²

25 Şubat'ta geçici hükümet reformcu sosyalistleri temsil eden L. Blanc'ın önerisi üzerine –Marx'a göre işçilerin fiili zorlamasıyla– işçilerin geçimlerini ve her yurttaşın iş sağlamayı güvence altına aldığı bir kararnameyi kabul etti. Kararnamede şöyle deniliyordu:

“Fransız Cumhuriyeti hükümeti işçinin varlığını işle teminat altına aldığı-
nı bildirir. Bütün vatandaşlara iş bulmayı taahhüt eyler. İşçilere çalışmalarının
meşru menfaatlerinden faydalanmak maksadıyla birlikler kurma hakkı-
nı tanıır. Açıkta kalan bir milyonluk krallık tahsisatını asıl sahibi olan işçile-
re iade eder.”⁴³

Ertesi gün, kararnamenin uygulanmasına geçildi ve “Ulusal Atölyeler” kurulmasına karar verildi. “Ulusal Atölyeler”in kurulması, işçilerin işe alınması, işçi sınıfının sorunlarına çözümler üretilmesi amacıyla da “İşçiler İçin Hükümet Komisyonu” adıyla bir komisyon kuruldu. Komisyonun başkanlığına L. Blanc, başkan yardımcılığına işçi Albert getirildi. Komisyon, çalışmalarını Luxembourg Sarayı'nda yürüteceği için “Luxembourg Komisyonu” olarak anılmaya başlandı. Hükümet, Ulusal Atölyeler kurulması kararının yanı sıra işçi sınıfına Milli Muhafız Birliği'ne katılma yolunu da açmıştı. Bir anda, atölyelere ve Milli Muhafız Birliği'ne 100'er binden fazla işçi katıldı. Özellikle Ulusal Atölyeler, kurulduğu günden itibaren burjuvazi tarafından eleştirilmeye başlanmıştı. Burjuvazinin başlıca şikâyeti, atölyelerin verimsiz ve masraflı oluşuydu. Gerçekten de, atölyelere alınan işçiler herhangi bir sanayi dalında üretim yapmak için değil, tarımsal alanlarda toprak düzleme işlerinde çalıştırılıyorlardı. Çalışana da, çalışmaya da günlük standart bir ödeme yapılıyordu. Atölyelerden sorumlu Luxembourg Komisyonu'nun bütçesi ve parası da yoktu. Yatırım yapamıyor, üretime yönelemiyor, sadece işe alımları düzenlemekle yetinmek zorunda kalıyordu. İşçi sınıfının temsil-

41 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 108.

42 Eric Hobsbawm, *Sermaye Çağı 1848-1875*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2009, s. 28.

43 *İhtilaller ve Darbeler Tarihi*, s. 298. Bu kaynakta, kararnamenin hükümete bir işçi tarafından silah zoruyla imzalatıldığı yer almaktadır. Marx da aynı işçinin adını anar: Marche.

cileri olarak L. Blanc ve Albert, atölyeler gerekçesiyle hükümet merkezinden ve hükümet işlerinden de uzaklaştırılmış bulunuyorlardı.

İki ay sonra cumhuriyetin ilk seçimleri yapıldı. Şubat devriminden sonra gerçekleştirilen seçim reformu sonucunda seçmen sayısı 250 binden 9 milyon 400 bine çıkmıştı.⁴⁴ Bu reformla, Fransa'nın en kalabalık sınıfı, köylülük, tartışmasız bir şekilde seçmen çoğunluğunu ele geçirmiş bulunuyordu. İşçi sınıfı, Paris'te güçlü olmakla beraber sanayinin toplandığı birkaç merkez dışında Fransa'nın geri kalanında köylülerin ve küçük burjuvazinin karşısında azınlık durumundaydı. Devrimi izleyen iki ay boyunca Paris'te yaşanan karmaşa, Ulusal Atölyelere ve Milli Muhafız Birliği'ne on binlerce işçinin alınması, köylülüğün işçi sınıfını "kendi sırtından keyif çatan bir savurgan" olarak görmesine yol açmıştı.

23 Nisan seçimleri sosyalistlerin ve radikal cumhuriyetçilerin yenilgisiyle sonuçlandı. 900 milletvekilliğinin 700'ünü ılımlı cumhuriyetçiler elde etmişti.⁴⁵ 4-5 Mayıs 1848'de toplanan kurucu meclis, cumhuriyetin kuruluşunu onayladıktan sonra kendi içinden, içinde milletvekili seçilmiş olmasına karşın, Louis Blanc'ın yer almadığı beş kişilik bir yürütme komisyonu seçti. Çalışma Bakanlığı kurulması önerisi reddedildi. Sokak toplantıları yasaklandı. Ama asıl hedef Ulusal Atölyeler'di. Yeni meclis, 13 Mayıs günü Ulusal Atölyelerin kapatılması konusunu gündeme aldı. İki gün sonra sosyalistler Blanqui ve Barbes'in önderliğinde meclisi basarak işgal ettiler.⁴⁶ Blanqui kürsüden milletvekillerinin meclisteki yerlerini işçi sınıfının mücadelesine borçlu olduklarını ve meclisin asıl görevinin sosyal sorunlara çözüm bulmak olduğunu anlattığı bir konuşma yaptı.

Haziran'da hükümet Ulusal Atölyeler'le ilgili bir dizi önlem aldı: Atölyelere giriş zorlaştırıldı. Günlük sabit ücret yerine yapılan işe göre ücret ödemesine geçildi. Paris doğumlu olmayan işçiler toprak işleri bahanesiyle Paris'ten uzaklaştırıldı. Nihayet 21 Haziran günü hükümet bütün bekâr işçilerin Ulusal Atölyeler'den çıkarılmaları ya da orduya alınmaları yönünde bir emir yayınladı. 24 Haziran'da hükümet Ulusal Atölyeler'in tamamen kapatılmasına karar verdi. Kılıçlar çekilmişti.

Aynı gece Paris'te barikatlar yeniden kuruldu. Şubat günlerinde krallığa karşı barikatın aynı tarafında yer alan güçler, bu sefer birbirleriyle savaşmak için konumlandı. Meclis sıkıyönetim ilan ederek daha sonra "Haziran Kasa-

44 Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982. s. 244

45 Sosyalistler 100 kadar milletvekilliği kazanmıştı. Louis Blanc'ın yanı sıra işçi Albert, Proudhon ve Blanqui ile birlikte 1839'dan beri cezaevinde bulunan ve 1848 Şubat Devrimi'nden sonra salıverilen Armand Barbes de milletvekili seçildi. Blanqui'ninse cezaevinden çıktıktan sonra devrimin bütün aşamalarında bulunmakla beraber, milletvekili seçilmediği anlaşılıyor. Blanqui, 1879 yılında tutukluken Bordeaux'dan milletvekili seçildi.

46 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 1, s. 109.

blı” olarak anılan, cumhuriyetçi bir general ve Cezayir Genel Valisi olan Cavaignac’a ayaklanmayı bastırması için olağanüstü yetkiler verdi.⁴⁷

Paris’te üç-dört gün süren sokak savaşları yaşandı. Cavaignac’ın emrinde 20.000 asker ve Milli Muhafız Kuvvetleri vardı. Burjuvaziyle işçi sınıfı tarihte ilk kez bu kadar açık ve dolaysız bir şekilde karşı karşıya gelmişti. 28 Haziran’da işçi sınıfının ilk silahlı devrim girişimi bastırılmıştı. 1.000 asker, 4-5 bin işçi çatışmalarda öldü;⁴⁸ 15.000 kişi tutuklandı, 4.000 kişi Cezayir’e sürüldü. Bütün kulüp ve dernekler kapatıldı. L. Blanc yurtdışına kaçtı. Blanqui, Armand ve Albert hemen, Proudhon 1849’da tutuklandı.

Kurucu meclis, Kasım 1848’de İkinci Cumhuriyet’in yeni anayasasını kabul etti. Yasama ve yürütme birbirinden ayrılarak, yürütme yetkisi halk tarafından doğrudan seçilecek cumhurbaşkanına verildi. Aralık 1848’de cumhurbaşkanlığına Napoleon Bonaparte’ın kardeşinin oğlu olan Louis Napoleon seçildi. Napoleon, Aralık 1851’de düzenlediği bir halk oylamasıyla dört yıl olan cumhurbaşkanlığı süresini on yıla çıkardı. İkinci bir halk oylamasından sonra, 2 Aralık 1852’de III. Napoleon unvanıyla Fransa imparatoru oldu. 1870 yılında Alman ordusuna esir düşene kadar imparator olarak kaldı.⁴⁹

Almanya’da 1848

1840’lı yıllara gelindiğinde, Almanya’da feodal soyluluk, eski ayrıcalıklarının büyük bir bölümünü koruyordu. Feodal toprak mülkiyeti sistemi hâlâ egemendi. Feodal soylular vergi bağışıklıklarını olduğu gibi, topraklarında yaşayan köylüler üzerindeki Ortaçağ egemenlik haklarını dahi korumuşlardı. Yüksek devlet memurlarını bu zümre sağlıyor, ordudaki subaylık görevlerini hemen tamamen bu zümre elde tutuyordu. Nüfusun büyük çoğunluğuysa küçük çiftçiler, yani köylü sınıfından oluşuyordu.

Almanya burjuvazisi, Fransa ya da İngiltere burjuvazisi kadar zengin ve yoğunlaşmış olmaktan uzaktı. Ayrıca sanayi bölgeleri az sayıdaydı, dağınıktı ve ülkenin iç bölgelerinde kurulmuştu. Bu bakımdan Alman burjuvazisi, İngiliz ve Fransız burjuvazisinin çoktandır elde ettiği siyasal üstünlüğü elde etmekten uzaktı. Sanayi üretimi henüz fabrika aşamasına ulaşmamıştı. Bu durumda doğal olarak Alman işçi sınıfı da İngiliz ve Fransız işçi sınıflarıyla karşılaştırılmayacak derece güçsüz ve gelişmemiş durumdaydı.

47 Cavaignac, ayaklanmayı bastırdıktan sonra yürütme kurulunun başkanlığına getirildi. Napoleon’un imparator olmasından sonra milletvekili seçilmesine rağmen imparatora bağlılık yemini etmediği için milletvekilliği yapmadı. 1857’de öldü.

48 Hobsbawm, 3.000 işçinin teslim olduktan sonra “boğazlandığını” yazıyor. *A.g.e.*, s. 29.

49 Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1995, s. 124.